

Kasna antika i srednji vijek

Hrvoje Gračanin

(Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb)

GOTI I JUŽNA PANONIJA

UDK 94(398)''03/05''

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 28. 3. 2006.

U radu se na temelju izvorne građe i relevantne historiografske literature daje sustavna analiza svjedočanstava ponajprije iz literarnih izvora o gotskoj prisutnosti u južnoj Panoniji (pokrajine Panonija Savija i Druga Panonija s neposrednim susjedstvom). Posebna se pozornost posvećuje značajkama i posljedicama ostrogotske vladavine u južnopanonskim pokrajinama.

Ključne riječi: južna Panonija, Ostrogoti, Sirmij, tronarodna skupina, Vizigoti, 4.-6. stoljeće

Uvod

Precijeniti ulogu Gota u povijesti kasnoga Rimskog Carstva čini se uistinu teškim. Taj je istočnogermanski narod, postupno se proširivši na području istočnog Zakarpaća i sjevernog Pricrnomorja, još u 3. stoljeću poslije Krista stvarao znatne nevolje rimskoj državi, navaljujući na njezinu donjodunavsku granicu, ali prebacujući se i preko Crnoga mora u Malu Aziju. I u 4. stoljeću, kada su se bila oblikovala barem dva jasno odjelita gotska kraljevstva Tervinga i Greutunga, iako je po svemu sudeći postojalo nekoliko gotskih političkih cjelina, Rimsko je Carstvo bilo prisiljeno ratovati s Gotima koji su ugrožavali granicu na donjem Dunavu.¹ Zapleteni odnosi savezništva i neprijateljstva, gospodarskih veza i kulturnih utjecaja između Gota i Rimljana stubokom su se promijenili prodorom Huna. Pod njihovim pritiskom srušila su se gotska kraljevstva, dio Gota potpao je pod hunsku vlast, a dio se što dozvolom carskih vlasti što samovoljno preselio na rimsko područje (376). Otada je prisutnost Gota na carskome tlu, kako onih koji su izbjegli

¹ O ranijoj gotskoj povijesti i odnosima s Rimljanima usp. Schmidt 1934, 195-249, Wolfram 1990, 13-124, Heather 1994, 84-121, 1997, 1-93.

ili će još bježati pred Hunima tako i onih koji su se isprva podvrgnuli njihovom vrhovništvu, a kasnije će se slomom hunske prevlasti osamostaliti, bila stalnim izvorom nesigurnosti. Uključivanje Gota u političke tijekomve kasne rimske države ugrožavalo je i stabilnost europskih pokrajina istočne polovice Rimskoga Carstva i odlučno pridonijelo slabljenju i konačnom rasapu zapadne polovice Rimskoga Carstva. Nepovoljne posljedice ovoga razvoja osjetit će i južnapanonske rimske pokrajine.

Prvi Goti u Panoniji

Među gotskim skupinama koje su spas potražile na prostoru Carstva za povijest južne Panonije u posljednjim desetljećima 4. i u prvim desetljećima 5. stoljeća važne su tervinško-vizigotska skupina pod Alavivovim i Fritigernovim vodstvom te greutunško-ostrogotska skupina s dijelovima Alana i Huna pod Alatejevim i Safraksovim zapovjedništvom. Nakon što je rimska vojska predvođena osobno carem Valentom doživjela početkom kolovoza 378. u bitki kod Hadrijanopola težak poraz u pokušaju da suzbije gotski ustanak u Trakiji, gotski su napadači krajem iste godine ili početkom sljedeće prodrli u Ilirik i u Panoniju.² Još znatniju navalu Panonija će iskusiti početkom 380. godine. Vjerojatno u proljeće Alatej i Safraks su sa svojim konjaničkim odredima sastavljenima od Gota, Alana i Huna napali panonske oblasti i porazili iliričkoga vojskovođu Vitalijana.³ Iako je moguće da je pustošenjem bila zahvaćena cijela Panonija, čini se da je oštrica napada bila usmjerena prvenstveno protiv južnapanonskih pokrajina, jer su se zavojevači za prodor sve do ruba Italije morali koristiti rimskim cestama u savsko-dravsko-dunavskom međurječju. Koliko je to moguće prosuditi, izvori navode da su razaranja pretrpjeli Mursa u Drugoj Panoniji i Stridon na tromedi između Panonije Savije, Dalmacije i Istrije, a zacijelo je istom prigodom bio stradao i Petovion na granici između Panonije Savije i Unutrašnjega Norika.⁴

² Ambrozije, *De fide* II, 139ss., Auzonije, *Precatio consulis*, 28-35, Temistije, *Oratio* 14 (261, a, 4 - b, 9). Također i Amijan Marcellin, 31.16. 7, iako on po svemu sudeći opisuje prilike tijekom tri godine (378-380). Usp. i Nagy 1971, 316-318.

³ Amijan Marcellin, 25.10.9, Jordan, *Getica* 140, Zosim, 4.34.1. Usp. Alföldi 1926, 60, Schmidt 1934, 259, Stein 1959, 193, Nagy 1971, 318-319, Mócsy 1974, 341, Barkóczi 1980, 117, Demandt 1989, 126, Fitz 1994, 1252. Heather 1994, 152-153, Giustechi Conti 1994, 140.

⁴ Alföldi 1926, 60, bilj. 9, Schmidt 1934, 259, Varády 1969, 37 (pogrešno datirano), Pinterović 1978, 98, Barkóczi 1980, 117 (pogrešno datirano), Wolfram 1990, 251, Lotter 2003, 72-73, bilj. 260. Na razaranja Murse aludira se u *Pismu uzurpatora Magna Maksima augustu Valentinijanu Mlađemu (Collectio Avellana, 39.4): Utinam quod errasset non extaret exemplum! utinam illud incolome Arrianae legis Mursinense oppidum permaneret et non ad iudicium quondam erroris miseri concidisset, ut, quia ipsos erudisset auctores, praecipua irati numinis ultione procumberet*, "O da ne postoji primjer da je zabludio! O da je onaj grad arijanskoga zakona, Mursa, netaknut opstao i da nije propao radi osude negdašnje nesretne zablude tako što je pokleknuo pred osobitom osvetom rasrđena božanstva jer je obrazovao same začetnike [arijanskog krivovjerja]". O stradanju Stridona svjedočanstvo pruža Jeronim 392. godine (*De viris illustribus*, 125): *Hieronymus, natus patre Eusebio, oppido Stridonis, quod a Gothis eversum Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit, usque in praesentem*

Doduše, spomenuta razaranja vrlo vjerojatno su ponajprije podrazumijevala pljačku imovine, otimačinu uroda i stoke te odvođenje zatočenika radi otkupa, a ne na rušenje naselja.⁵

Budući da se vojna pobjeda koja bi primorala Alateja i Safraksa na pokornost činila teško ostvarivom, Gracijan, čijem su nadležstvu pripadale zapadnoilirike pokrajine, pribjegao je drugoj metodi: zacijelo u kasno ljeto 380. godine sklopio je (separatni) mir i dozvolio Ostrogotima, Alanima i Hunima da se nasele u Panoniji kao carski federati.⁶ Potpuno točno određene prostora koji je dodijeljen novim federatima nije moguće, ali se može pretpostaviti kako su se smjestili ponajprije u Prvoj Panoniji i Valeriji, a možda i u uskom pograničnom podunavskom odsječku Druge Panonije, s time da su zbog iznimne strateške važnosti vitalni prometni pravci u južnopanonskom međurječju bili iz toga izuzeti.⁷ U historiografiji vladaju različita mišljenja u vezi s područjem koje su federati naselili, no pretpostavke koje govore o njihovu pretežnom smještaju u južnoj Panoniji ne počinjavaju na čvr-

---

annum, id est, Theodosii principis XIV, haec scripsi, "Jeronim, rođen od oca Euzebija, iz grada Stridona koji je nekoć bio granica Dalmacije i Panonije, a razorili su ga Goti, sve do sadašnje je godine, to jest četrnaeste vladara Teodozija, ovo napisao." Za mogući pad Petoviona usp. Ambrozije, *Epistolae* 2 (Maur. 10), 10: *Nam primo Petavione superpositus fuerat sancto viro Marco admirabilis memoriae sacerdoti, sed posteaquam deformiter deiectus a plebe est, qui Petavione esse non potuit, is nunc Mediolani post eversionem patriae dicamus proditorem inequitavit*, "Naime, prvo je u Petovionu [arijanski biskup Valent] bio pretpostavljen svetome mužu Marku, svećeniku divne uspomene, no nakon što ga je puk sramotno protjerao, on kojemu to nije uspjelo u Petovionu, sada je u Mediolanu poslije razaranja rodnoga grada, da kažemo, zajašio izdaju". Gotsko osvajanje Petoviona odbacuju Egger 1915, 252-266 i Varády 1969, 418-419, no usp. Bratož 2002, 74. O općim nepovoljnim prilikama u Panoniji govori i panegiričar Pakat u *Hvalospjevu izrečenu Teodoziju* iz 389. godine (*Panegyricus dictus Theodosio*, 11.4): *Quidquid atterit Gothus, quidquid rapit Chunus, quidquid aufert Halanus, id olim desiderabit Arcadius. Perdidi infortunata Pannonias, lugeo funus Illyrici, specto excidium Galliarum*, "Što god satire Got, što god otima Hun, što god odnosi Alan, to će jednom poželjati Arkadije. Izgubila sam nesretna [rimaska država koja se obraća Teodoziju] Panonije, oplakujem zator Ilirika, gledam propast Galija".

⁵ Bratož 2002, 74-75.

⁶ Jordan, *Getica* 141, Zosim, 4.34.2. Usp. Alföldi 1926, 60, Schmidt 1934, 260, Stein 1959, 193, Varády 1969, 36 (379. g.), Nagy 1971, 319, Mócsy 1974, 341, Šašel 1979, 125 (377. g.), Barkóczi 1980, 117 (379. g.), Salamon - Sós 1980, 397, Popović 1982, 547 (377. g.), Bóna 1982, 180, Wolfram 1990, 251, 1994, 284, Wirth 1999, 28, Tomičić 2000, 263 (377. g.), Lotter 2003, 73. Heather 1994, 153, 334-340, 1997, 135 izražava sumnju u to da je postojao zaseban sporazum s Alatejem i Safraksom i pretpostavlja da je ta skupina također mogla biti poražena. Oni koji polaze od pretpostavke da je ugovor bio sklopljen već 377. ili 379. godine pišu o "ustanku federata" koji je za posljedicu imao pustošenja gradova u Panoniji i u njezinu pograničnom susjedstvu (Varády 1969, 36-37, Šašel 1979, 125-126, Barkóczi 1980, 117, Tomičić 2000, 263-264).

⁷ Usp. Soproni 1985, 86-93, Lotter 2003, 72-74. O prometnoj važnosti južnopanonskih pokrajina usp. Alföldi 1926, 91, bilj. 3. Nagy 1971, 320-321 drži da su federati boravili u današnjoj Baranji i Tolnu, odnosno u sjevernome dijelu Druge Panonije i južnome dijelu Valerije, u svakome slučaju sjeverno od Drave, što se čini prihvatljivom pretpostavkom u vezi s federatskim naseljavanjem Druge Panonije.

stim temeljima.⁸ Već i sami arheološki nalazi upućuju na boravak ostrogotsko-alansko-hunskih federata u panonskim oblastima sjeverno od Drave.⁹

Carske su vlasti pokušale federate jače privezati uz sebe kršćanskim misionarenjem, ali to nastojanje nije bilo osobito uspješno.¹⁰ Federati su bili stalnim izvorom nestabilnosti, iako se njihova vojna pomoć u nekoliko navrata pokazala dragocjenom, osobito u građanskim sukobima.¹¹ Kad su nakon smrti Teodozija I. početkom 395. godine ustali vizigotski federati, čini se da su nemiri zahvatili i panonske federate koji su otkazali poslušnost rimskim vlastima.¹² Zapadni rimski vojskovođa Stilihon je tek 399. godine uzmogao primiriti prilike u Podunavlju.¹³ Neki povjesničari čak pomišljaju na to da je Stilihon tada sa svakom pojedinom skupinom panonskih federata sklopio zasebne ugovore i da je svakoj od njih dodijeljeno novo područje za naseljavanje pa bi tako Ostrogoti bili razmješteni u Italiju i Prvu Panoniju,¹⁴ ali takve se hipoteze oslanjaju na odveć iskonstruirano tumačenje izvora.¹⁵ Stilihonov uspjeh se pokazao prolaznim jer federati ponovno nisu obavili svoju dužnost kada je nova barbarska navala snašla Panoniju i susjedne zapadne pokrajine (401).¹⁶ Ubrzo je panonske federate snašla i unutrašnja kriza koju je potaknuo prolazak pobunjenih vizigotskih federata savsko-dravsko-dunavskim međurječjem.

Alarikovi Goti u južnoj Panoniji

Dodiri između panonskih ostrogotsko-alansko-hunskih i mezijsko-dačkih vizigotskih federata bili su izravna posljedica vojnih pohoda Teodozija I.

⁸ Za pregled historiografskih mišljenja usp. Gračanin 2005a, 15, bilj. 18.

⁹ Usp. Soproni 1985, 91-93. O arheologiji ostrogotsko-alansko-hunske skupine usp. Müller - Straub 2002, osobito Müller 2002, 7-8. Svakako je pogrešna tvrdnja pojedinih povjesničara da su gotsku sastavnicu u Alatejevoj i Safraksovoj tronarodnoj skupini činili Vizigoti (tako Šašel 1979, 125-126, Tomičić 2000, 263-264). Za ovo razdoblje zapravo je prerano govoriti u čvrstim okvirima budući da etnogenetički procesi oblikovanja Vizigota nisu ni izbliza bili gotovi (usp. Heather 1997, 52-53).

¹⁰ O tome usp. Gračanin 2005a, 15.

¹¹ U pohodima što ih je Teodozije I. poveo protiv protucareva Magna Maksima (388) i Eugenija (394). Pojednosti kod Gračanin 2005a, 15-17.

¹² Varády 1969, 87-94, Lotter 2003, 87, 100, Gračanin 2005a, 18. Ustanak je ponajprije zahvatio nekadašnje Alavivove i Fritigernove tervinške Vizigote koji su sada bili pod Alarikovim vodstvom (o tome usp. Seec 1913, 273-275, Schmidt 1934, 425-432, Bury 1958, 109-110, Stein 1959, 231, Demandt 1989, 140-141, Wolfram 1990, 145-150, Heather 1994, 199-206, 1997, 138-141). Nagy 1971, 328-329 izražava dvojbu u istovremenu pobunu panonskih federata.

¹³ Varády 1969, 127-144, 160-170, Lotter 2003, 87, Gračanin 2005a, 19.

¹⁴ Usp. Varády 1969, 162-178, Barkóczy 1980, 118.

¹⁵ Usp. Nagy 1971, 330-335.

¹⁶ Riječ je o napadu Vandala i Alana na Panoniju, Norik i Reciju (za pojednosti usp. Gračanin 2005a, 19 i ondje navedene izvore i literaturu).

protiv carskih uzurpatora na Zapadu. Nezadovoljstvo vizigotskih federata postupcima carskih vlasti zacijelo se poslije smrti Teodozija I. odrazilo i na panonske federate. Vođa vizigotskog ustanka 395. godine bio je Alarik koji je već ranije (391-392) bio posegnuo za otvorenom pobunom.¹⁷ Sporazum s Vizigotima što ga je istočna carska vlada sklopila 397. godine pružio je samo kratkotrajan predah. Alarik je u ranu jesen 401. godine pokrenuo svoje Vizigote iz nedavno dodijeljenih naseobinskih područja u Makedoniji (prema izvornom sporazumu iz 382. godine bili su naseljeni u Obalnoj Dakiji i Drugoj Meziji) i usmjerio se prema Italiji.¹⁸ Put ga je vodio južnapanonskim međurječjem, cestovnom mrežom koja je prolazila kroz Drugu Panoniju i Panoniju Saviju, od Sirmija do Siscije pa na Emonu i dalje prema Akvileji.¹⁹ Alarikov prodor nije naišao na neposredan otpor panonskih federata: Ostrogoti i Huni su uglavnom pružili podršku Vizigotima, dok su Alani stali na Stilihonovu stranu.²⁰ Polarizacija odnosa među panonskim federatima po svemu sudeći je prouzročila i međusobne žestoke razračune.²¹ Alarikov pohod u Italiji doživio je u ljeto 402. godine konačan neuspjeh i Vizigoti su se morali povući istim putem kojim su i došli.²² Čini se da su se tada smjestili u dalmatinsko-panonskom pograničju.²³ U historiografiji nije riješeno pitanje gdje su se točno zaustavili Alarikovi Vizigoti.²⁴ Neki povjesničari smatraju da se Alarik vratio u Istočni Ilirik, u (Drugu) Makedoniju i (Unu-

¹⁷ O tom ustanku usp. Schmidt 1934, 424, Wolfram 1990, 143, Heather 1994, 184-186, 1997, 138-139, Liebeschuetz 1998, 52.

¹⁸ O sporazumu 397. godine i Alarikovom pohodu u Italiju 401. godine usp. Seeck 1913, 280-281, 328-334, Schmidt 1934, 431-432, 437-441, Bury 1958, 119-120, 160-162, Stein 1959, 231, 247-249, Demandt 1989, 141-142, Wolfram 1990, 149-150, 158-160, Heather 1994, 202-209, 1997, 143-144, 146, Liebeschuetz 1998, 59-63.

¹⁹ Brandt 1980, 49. Usp. i Liebeschuetz 1998, 60. Jordan, *Getica* 147 jasno kaže da je Alarik u Italiju ušao preko Panonije i sa Sirmijem na desnom boku (*per Pannonias ... et per Sirmium dextroque latere*), što znači da se kretao južnom cestom (Graf 1936, 51-52), a ne sjevernom preko Cibala i Murse (Graf 1936, 52-54).

²⁰ Varády 1969, 210-213, Lotter 2003, 89, Gračanin 2005a, 19-20.

²¹ O tome svjedoči Pavao Orozije, 7.37.3.

²² Nekoć se pogrešno smatralo da je tijekom ovoga pohoda Alarik dvaput upao u Italiju, 401. i 403. godine (usp. Schmidt 1934, 439-440, Bury 1958, 162, Brandt 1980, 50). Na temelju toga je bila iznesena hipoteza kako se Alarik prije novoga napada bio povukao u Histriju i/ili Dalmaciju (Schmidt 1934, 440, Brandt 1980, 50), prema čemu je Margetić 1990, 29-31 pomišljao na to da su se Vizigoti povukli u okolicu Tarsatike. Usp. i Posavec 1997, 11, bilj. 21.

²³ Jedini izvor je Sozomen, 9.4.4, koji kaže da je Alarik, nakon sporazuma sa Stilihonom, krenuo u Epir $\epsilon\kappa$ τῆς πρὸς τῇ Δαλματία καὶ Παννονία βαρβάρου γῆς, οὗ διήγεν, "iz barbarskog kraja uz Dalmaciju i Panoniju, gdje bijaše boravio".

²⁴ Jones 1986, 184 jednostavno kaže da Alarikovo obitavalište nije zabilježeno, a Bury 1958, 1962 i Wolfram 1990, 160 zadovoljili su se Sozomenovim izvornim navodom (doduše, na jednom drugom mjestu, 1994, 286, Wolfram pogrešno citira izvor i navodi da su Vizigoti napustili Italiju i smjestili se "u zemlji barbara blizu Norika (!) i Panonije". Demandt 1989, 142 piše da je Alarik bio potisnut u Ilirik, dok Mócy 1974, 347 i Posavec 1997, 11 govore općenito o Panoniji.

trašnju) Dakiju, odakle bi i krenuo u pohod u Italiju,²⁵ dok drugi drže da je svojim boravištem učinio Panoniju Saviju,²⁶ područje uz rijeku Savu i to prema federatskom sporazumu,²⁷ odnosno Panoniju Saviju i/ili Drugu Panoniju.²⁸ Budući da su Vizigoti tada bili u neprijateljstvu s obje polovice Carstva, morali su se skloniti u oblasti koje nisu bile lako dohvatne, dakle u brdovite predjele. U obzir u prvom redu dolaze istočnodalmatinske planine, nadomak krajnjega južnog ruba Druge Panonije, budući da se iz Dalmacije preko Prevalitane moglo prodrijeti i u Epir, gdje ih uskoro nalazimo.²⁹

Alarik se u svom brdovitom skrovištu pritajio, obnavljajući snage, a da Stilihon, koji je imao planove s Vizigotima, pritom nije izgubio vezu s njim. Napokon, vjerojatno 405. godine izradio je Alariku vojno zapovjedništvo nad Zapadnim Ilirikom, pripremajući pothvat kojim je kanio istočniliričke pokrajine vratiti pod vrhovništvo Zapada. No, u daljnim potezima spriječila ga je nova invazija. Barbarsko mnoštvo kojim je zapovijedao Radagaiz, sastavljeno najvećim dijelom od Gota, nagrnulo je u jesen 405. godine preko srednjodunavske granice i, pregazivši sjevernu Panoniju, nasrnulo na Italiju i Reciju.³⁰ Jednim smjerom prodora napadači su se zacijelo kretali Unutrašnjim Norikom, uz samu granicu s Panonijom Savijom. Preostaci panonskih federata u Prvoj Panoniji i Valeriji po svemu sudeći su se držali po strani.³¹ Dok se Stilihon morao nositi s novom opasnošću, Alarik je čekao u Epiru na njegov dolazak. Carske uzurpacije u Britaniji i Galiji 406. i 407. godine dodatno su zaokupile Stilihonovu pažnju i dogovorena je akcija s Alarikom opet morala biti odgođena.³²

U proljeće 408. godine Alarik je odlučio ponovno pokrenuti svoje Vizigote.³³ Iz Epira, nesmetan od istočnih rimskih vlasti koje su zacijelo bile obaviještene o njegovom kretanju, možda je do Panonije odabrao isti put kojim je prošao kad je 401. godine napao Italiju, odnosno od Druge Make-

²⁵ Heather 1994, 210. Posavec 1997, 11, bilj. 21 pogrešno je shvatio Heatherovo mišljenje.

²⁶ Schmidt 1934, 441, Brandt 1980, 50. I Šašel 1979, 127 govori o Panoniji Saviji kao "Alarikovoj političkoj sferi", što ponavlja i Tomičić 2000, 264.

²⁷ Stein 1959, 249. Sporazum koji je Stilihon sklopio s Alarikom odnosio se na nesmetano vizigotsko povlačenje iz Italije, a nije bio federatski ugovor (usp. Cameron 1970, 185-186, Matthews 1990, 274).

²⁸ Varády 1969, 180, 188, Liebeschuetz 1998, 64, koji vjerojatnijim smatra da se radilo o Drugoj Panoniji zbog njezine veće blizine Epiru.

²⁹ Sličan zaključak ima i Lotter 2003, 89, bilj. 309, koji kaže da se možda radilo o neromaniziranim i neromaniziranim brdskom području gdje su na polubarbarski način živjela ilirska plemena.

³⁰ O tome usp. Gračanin 2005a, 20-21 i ondje navedenu literaturu.

³¹ Lotter 2003, 90-91, 93-94. Varády 1969, 194 govori da je Radagaizov prodor omogućila "izdaja" ostrogotskih federata naseljenih u Prvoj Panoniji.

³² Usp. Matthews 1990, 275.

³³ Mogao je na to biti potaknut i Stilihonovim nalogom (usp. Liebeschuetz 1998, 66).

donije preko Unutrašnje Dakije ili Dardanije i Prve Mezije. Čini se da se za prodor južnopanonskim međurječjem iznova poslužio južnom cestom koja je izravno vodila na Emonu jer izvori izvješćuju da je najprije ondje smjestio svoj tabor.³⁴ Nakon toga je zaposjeo planinske prijevoje u Julijskim Alpama te uputio Stilihonu poslanstvo sa svojim zahtjevima.³⁵ Vojskovođa je od rimskog senata ishodio načelnu privolu za isplatu novčane naknade koju je Alarik tražio za svoj angažman. Međutim, od svega toga nije bilo ništa jer je u kolovozu 408. Stilihon ubijen.

Uvidjevši da mirnim putem neće dobiti dogovoreno, Alarik se pripremio ostvariti to oružjem. Pokrećući postrojbe za prodor u Italiju, pozvao je kao pojačanje šurjaka Ataulfa koji je zapovijedao Gotima i Hunima u Panoniji.³⁶ Iako to u izvorima nije eksplicitno navedeno, nameće se pretpostavka da je ovdje riječ o panonskim federatima.³⁷ Doduše, neki povjesničari zabacuju ovu hipotezu i smatraju da je Ataulf došao s gotskim četama u Panoniju kako bi Alariku štitio zalaznicu, odnosno da su njegove snage bile sastavni dio Alarikovih.³⁸ Također, Alariku su se bili pridružili i Goti izbjegli iz Italije, vjerojatno oni koje je nakon Radagaizova poraza Stilihon bio unovačio u rimske čete.³⁹ Zahvaljujući ovom priljevu, uz snage koje su mu otprije stajale na raspolaganju, Alarik je mogao prodrijeti u Italiju, a da nije pričekao Ataulfov

³⁴ Zosim, 5.29.1 bilježi da je Alarik τὰς σκηνὰς εἰς Ἡμόνα πόλιν ἐπήξατο, μεταξὺ Παιονίας τῆς ἀνωτάτω καὶ Νορικῆς κειμένην, "podigao šatore [tj. taborovao] pred gradom Emonom koji leži između Gornje Peonije [Panonije] i Norika". Emona je pripadala italjskoj desetoj oblasti Venetiji i Histriji, a smjestila se u pograničju između Panonije Savije i Unutrašnjeg Norika.

³⁵ Zosimov prikaz (5.29.4-5) Alarikova kretanja je zbrkan. Prema njemu, Alarik se odmaknuo od Emone, prešao rijeku Ak(v)ilis (grč. Ἀκυλις), približio Noriku i stao pred Apeninima (!), planinskim lancem koji graniči s rubnim područjem Panonije, no uspio se probiti i napokon je iz Norika Stilihonu uputio poslanstvo. Identifikacija rijeke Ak(v)ilis poseban je problem. Samo ime pripada kasnogričkoj mitološkoj geografiji: kako je bio ustvrdio još Mendelssohn 1887, 252-253, njome se legenda o Argonautima (nju također spominje Zosim, 5.29.2-3) dovela u vezu s Akvilejom (usp. Sozomen, 1.6.4-5). Bez obzira na to suvremeni istraživači su u njoj pokušali pronaći stvarnu rijeku, pomišljajući na Vipavu, Timav kraj Trsta, Alsu ili Ausu kod Akvileje pa čak i na Dravu (za pregled mišljenja usp. Grassl 1996, 179-180). Zosimovi Apenini su zacijelo planinski predio u Dolenjskoj u Sloveniji (Grassl 1996, 180-181; usp. Zosim, 4.45.4, 46.2 za istu pogrešku). O Alarikovom kretanju usp. Seeck 1913, 381, Schmidt 1934, 441, Bury 1958, 169-170, Stein 1959, 252-253, Matthews 1990, 275, Wolfram 1990, 161, Heather 1994, 213, Grassl 1996, 179-184. Seeck 1913, 592 navodi da je Alarik pregovore sa Stilihonom vodio iz Italije, što nije točno.

³⁶ O tome usp. Zosim, 5.37.1, koji pripovijeda da je Ataulf pozvan iz Gornje Panonije, gdje je Οὐννων καὶ Γότθων πλῆθος οὐκ εὐκαταφρόνητον ἔχων, "imao znatno mnoštvo Huna i Gota".

³⁷ Usp. Várady 1969, 241-247, Lotter 2003, 94-98.

³⁸ Heather 1994, 215, 343-344. Usp. i Alföldi 1926, 67, bilj. 7. Wolfram 1990, 171 ustvrdio je pak da se Ataulf nije mogao nalaziti na čelu panonskih ostrogotsko-hunskih federata jer su oni tobože bili naseljeni u Donjoj Panoniji, dok su se Ataulfove čete nalazile u Gornjoj Panoniji (Prvoj Panoniji).

³⁹ Usp. Schmidt 1934, 266-267, Wolfram 1990, 161, 176, Heather 1994, 214.

dolazak. Spomenuti odbjegli Radagaizovi Goti svakako nisu tada naseljeni u Panoniji Saviji kako neki autori drže,⁴⁰ niti neposredno poslije sloma Radagaizove navale.⁴¹ Ataulf je sa sobom iz Panonije poveo prvenstveno Ostrogote, što je ujedno označilo i konačan kraj nekoć jedinstvene tronarodne federatske skupine. Ovim je činom završilo prvo razdoblje gotske prisutnosti u Panoniji.

Goti u Panoniji nakon sloma hunske veldržave

Poslije Atiline smrti 453. godine hunska je veldržava potonula u krizu od koje se više nije oporavila. Atilini sinovi nisu bili u stanju održati na okupu golemi savez naroda. Protiv njih je ubrzo ustao velik dio germanskih podložnika. Vrhunac međusobnih sukoba dosegnut je 454. godine⁴² u bitki kod rijeke Nedao (*Nedaus*) u Panoniji.⁴³ Huni i njihovi saveznici izvukli su

⁴⁰ Tomičić 2000, 264, poziva se za tu tezu na Šašel 1979, 127, gdje, međutim, stoji samo da su preživjeli napadači nakon bitke kod Fezula raspoređeni u garnizone u Italiji i Panoniji.

⁴¹ Šašel 1979, 127, s osloncem na Varády 1969, 199. Varádyjev zaključak kako je Stilihon htio ovim Gotima nadomjestiti manjak nastao povlačenjem ostrogotskih federata iz Prve Panonije nakon njihove "izdaje" (1969, 195) nije uvjerljiv, jer bi ovakvim postupkom ionako nepouzdati federati bili samo ojačani.

⁴² Mnogi povjesničari bitku stavljaju u 455. godinu (Thompson 1948, 153, Thompson - Heather 1996, 168, Altheim 1951, 153, 1962, 337, Varády 1969, 331, Bóna 1982, 183, 1991, 207, Pritsak 1995, 35, Tomičić 2000, 268), a neki u obzir uzimaju i 453. godinu (Wirth 1999, 113, usp. i Heather 1994, 246). No, vjerojatnije je da se bitka vodila 454. godine (usp. Maenchen-Helfen 1974, 144-147, 1978, 108-110, Pohl 1980, 260, Lippold 1987, 206, Giustechi Conti 1994, 138, 141).

⁴³ Jedini sačuvani izvor za ove događaje jest Jordan *Getica*, 261, koji kaže *bellumque committitur in Pannonia iuxta flumen, cui nomen est Nedao*, "i zametnuo se boj u Panoniji kod rijeke kojoj je ime Nedao". Povijesna znanost još nije utvrdila točan smještaj spomenute rijeke. Diculescu 1923, 65-66, koji preferira oblik *Netao* i drži ga ablativom pa bi otuda naziv rijeke u nominativu glasio *Netaus* ili *Netavus* (hrv. *Netaj* odn. *Netav*), drži da je riječ o sjevernom pritoku rijeke Save. U tome ga slijede Varády 1969, 327, koji zaključuje da se rijeka nalazila u Drugoj Panoniji, Maenchen-Helfen 1973, 149, 1978, 111, koji kaže da je to južnapanonska rijeka, vjerojatno prtok Save, Wolfram 1990, 259, koji pomišlja na prtok Save u Panoniji Saviji te Pritsak 1995, 35 koji govori o još nelokaliziranom pritoku Save. Andrić 2002, 133, bilj. 23 smatra Wolframovu tezu nevjerojatnom, ali je ne isključuje potpuno. Schwarcz 1992, 50 drži rijeku vjerojatnom pritokom Save, a i Lotter 2003, 103, bilj. 367 odlučuje se za južnu Panoniju, odnosno donju Posavinu. Pohl 1980, 259-260 odbacuje mogućnost da bi rijeka ležala u južnoj Panoniji i smješta je zapadno od Tise. Za položaj istočno od srednjega Dunava odlučuje se i Wirth 1999, 113. Uglešić 1996, 16 pozicionira je u Banat. Ranije se Nedaon identificirao i s Nitrom, Nádérom i Lajtjom (za ova mišljenja usp. Diculescu 1923, 64, Lotter 2003, 103, bilj. 367). Znatan dio povjesničara se ne određuje pobliže i naziva Nedaon nepoznatom rijekom (Thompson 1948, 153, Thompson - Heather 1996, 168, Altheim 1951, 153, 1962, 337, Bury 1958, 206, bilj. 4, Šašel 1979, 128, Bóna 1982, 183). Čini se da bi rijeku trebalo prije tražiti u sjeveroistočnoj Panoniji, odnosno možda i u međurječju između Dunava i Tise, budući da se središte hunske države nalazilo između Tise, Körösa i Timiša (Bóna 1991, 200, 206), a odlučujuće borbe između Huna i ustanika morale su se odigrati upravo ondje. U Valeriju je na karti koja prikazuje etničke prilike u Panoniji 456. godine smješta Šašel 1979, 129. Zanimljivo je spomenuti da Jordan ne određuje istočnu panonsku granicu Dunavom već Gornjom (Prvom)

kraći kraj i tako je okončana hunska prevlast. Ovim rasapom okoristili su se i pobjednici i poraženi među Germanima: Gepidi koji su predvodili ustaničku koaliciju postali su gospodari područja između Tise, Dunava, Olta i Karpata, a Ostrogoti koji su pružili podršku Hunima zavladaše Panonijom.⁴⁴

Prostor pod izravnim utjecajem Ostrogota prostirao se Prvom i Drugom Panonijom te zacijelo i obližnjim dijelovima Panonije Savije i Valerije,⁴⁵ a onamo su prispjeli uzmaknuvši pred Gepidima iz današnje sjeverozapadne Transilvanije, gdje su bili naseljeni još pod vlašću Huna.⁴⁶ Predvodila su ih trojica braće iz roda Amalaca: Valamir kao vrhovni kralj te Tiudimir i

---

Mezijom (usp. bilj. 45), pokrajinom uz krajnji jugoistok Panonije. To bi možda moglo upućivati na zaključak da se po njemu prava istočna granica više nije poklapala s rimskom administrativnom podjelom koja je ionako izgubila smisao nakon što su velik dio panonskih oblasti bili preuzeli Huni (usp. Gračanin 2005a, 28, 32, bilj. 61). Analogija postoji kod Jordanove Dakije koju on proteže na široko područje omeđeno na zapadu Tisom (*Getica* 33), mnogo veće od istoimene stare rimske prekodunavske pokrajine (usp. Pohl 1980, 259). Usto, *Kozmografija* Anonima Ravenjanina, 4.19 (217,7) spominje inače nepoznato i neidentificirano panonsko mjesto *Netabio* (pretpostavljeni bi nominativ glasio *Netabium* ili *Netabius*), koje je moglo ime dobiti po rijeci (Diculescu 1923, 66, Maenchen-Helfen 1973, 148, 1978, 111).

⁴⁴ Postavka da su Ostrogoti u ovoj bitki sudjelovali na strani Huna nije opće prihvaćena. Dok neki povjesničari ne specificiraju na čijoj su strani bili Ostrogoti (Diculescu 1923, 60-67, Bóna 1982, 183, 1991, 207, Andrić 2002, 133) ili pitanje ostavljaju otvorenim (Heather 1994, 246, Lippold 1987, 207), drugi zastupaju tezu da nisu sudjelovali (Alföldi 1926, 97-100, Enßlin 1928, 151, Schmidt 1927, 459, 1934, 268-269, Thompson 1948, 152-153, Thompson - Heather 1996, 167-168, Mirković 1968, 119, Maenchen-Helfen 1973, 143-144, 1978, 107-108, Burns 1984, 52). Neki pak pišu o germanskoj koaliciji protiv Huna odnosno da su Ostrogoti bili na strani hunskih protivnika (Altheim 1951, 152-153, 1962, 337, Bury 1958, 296-298, Stein 1959, 336, Giustechi Conti 1994, 141, Wirth 1999, 112-113). U novije je vrijeme ipak prevladalo mišljenje da su Ostrogoti ostali vjerni Hunima (Várady 1969, 324-328, za pregled mišljenja v. 353-367, Pohl 1980, 252-263, za pregled mišljenja v. 258-259, Demandt 1989, 155, Wolfram 1990, 259-260, Schwarcz 1992, 50, za pregled mišljenja v. bilj. 3, Lotter 2003, 103, ali s ogradom za Valamirove Ostrogote: 104, bilj. 370).

⁴⁵ Jordan, *Getica* 264: *Gothi vero cernentes Gepidas Hunnorum sedes sibi defendere Hunnorumque populum suis antiquis sedibus occupare, maluerunt a Romano regno terras petere quam cum discrimine suo invadere alienas, accipientesque Pannoniam; quae in longo porrecta planities habet ab oriente Moesiam superiorem, a meridie Dalmatiam, ab occasu Noricum, a septentrione Danubium, ornata patria civitatibus plurimis, quarum prima Syrmis, extrema Vindomina*, "Goti pak, videći da Gepidi za se brane sjedišta Huna i da ovladavaju hunskim narodom u njegovim starim boravištima, radije su od Rimskoga Carstva zatražili zemlju nego da uz pogibelj po sebe napadnu tuđu pa su uzeli Panoniju. Ona se pruža u prostranoj ravnici, na istoku joj je Gornja Mezija, na jugu Dalmacija, na zapadu Norik i na sjeveru Dunav, a oblast je ukrašena vrlo brojnim gradovima, od kojih je prvi Sirmij, a posljednji Vindomina [Vindobona]". Usp. Pohl 1980, 263, Wolfram 1990, 262, Lotter 2003, 104-105.

⁴⁶ Harhoiu 1980, 107, Horedt 1980, 118, Pohl 1980, 260. Po Lotteru 2003, 104, Ostrogoti su obitavali s obje strane istočnih Karpata. Enßlin 1928, 153-155 i Heather 1994, 242 drže da su Ostrogote već Huni naselili u Panoniji, a Várady 1969, 330 smatra da su se u vrijeme bitke kod Nedaona Ostrogoti nalazili u Drugoj Panoniji, da bi zatim dali preseliti obitelji iz starih obitavališta na donjem Dunavu. Alföldi 1926, 99 i Schmidt 1934, 260 vjeruju da su Ostrogoti tada još živjeli u južnoruskim (zapravo, ukrajinskim) stepama.

Vidimir. Iako Valamir pod svojim vrhovništvom nije uspio okupiti sve Gote poslije hunskog poraza, ipak je raspolagao znatnom vojnom silom da bude zanimljiv rimskim vlastima.⁴⁷ Tako je istočni rimski car Marcijan (450-457) sklopio s panonskim Ostrogotima federatski ugovor kojim je zapravo samo potvrdio postojeće stanje odnosno već provedeno ostrogotsko zaposjedanje dijelova Panonije.⁴⁸

Tri se problema nameću u vezi s naseljavanjem Ostrogota u Panoniji. Prvi se tiče ovlasti Marcijana kao istočnoga rimskog cara da Ostrogotima doznači Panoniju kao federatsko prebivalište. Dio povjesničara mišljenja je kako je Marcijan mogao zahvatiti u panonske oblasti zahvaljujući činjenici što na Zapadu tada nije bilo (zakonitog) cara.⁴⁹ Neki pak drže da su se Ostrogoti obratili dvoru u Carigradu, a ne u Raveni jer im je Istočno Carstvo moglo plaćati godišnji subsidij, a Zapadno tobože nije.⁵⁰ Treći čak pomišlja-ju i na to da su Ostrogoti federatski ugovor sklopili najprije sa zapadnim carem Avitom i da bi taj sporazum potom obnovio Marcijan.⁵¹ Pojedini povjesničari smatraju da je Marcijanova nadležnost proizlazila i iz činjenice što se Zapad 437. godine odrekao sirmijske oblasti u korist Istoka,⁵² ali to ne objašnjava okolnost da je car mogao dozvoliti naseobu Ostrogota u ostalim dijelovima Panonije. Problem se zapravo može prilično jednostavno riješiti ako prihvatimo navode izvora⁵³ da je Zapadno Carstvo 437. godine odstupilo Istoku veliki dio Iliričke ili Panonske dijeceze, odnosno panonske pokrajine, a možda i Dalmaciju.⁵⁴ Tako bi istočna polovica Carstva otada imala pravo suvereno odlučivati o sudbini cijele Panonije koja Zapadu više nije bila toliko zanimljiva jer se nalazila pod izravnim utjecajem Huna.⁵⁵ U vezi s ovim problemom valja spomenuti i pitanje navodne Avitove intervencije u Panoniji potkraj 455. godine.⁵⁶ Njome bi, prema raširenu mišljenju, dio ili

⁴⁷ Usp. Pohl 1980, 261, Wolfram 1990, 260-261.

⁴⁸ O tom ugovoru svjedoči Jordan, *Getica* 270: *consueta dum tardarent dona a principe Marciano, quae ad instar stren[u]ae acciperent et (= ut) pacis foedera custodirent*, "jer su kasnili uvriježeni darovi koje su od vladara Marcijana primali kao zalog da bi čuvali ugovoreni mir". Na saveze Carstva s raznim barbarskim skupinama poslije hunskoga sloma aludira Jordan na još jednom mjestu (*Getica* 263): *venientesque multi per legatos suos ad sol[i]um Romanum et a principe tunc Marciano gratissime suscepti distributas sedes, quas incolerent, acceperunt*, "i mnogi su preko svojih poslanika pristupili k rimskom prijestolju i, nadasve ljubazno primljeni od tadašnjega vladara Marcijana, dobili su raspodijeljena boravišta da ih nasele". O sklapanju federatskog sporazuma usp. Varády 1969, 331-332, Pohl 1980, 263, Schwarcz 1992, 51, Andrić 2002, 133-134, Lotter 2003, 104.

⁴⁹ Enßlin 1928, 154, Stein 1959, 353, Várady 1969, 331.

⁵⁰ Alföldi 1926, 100-101.

⁵¹ Schmidt 1927, 459-460, 1934, 269.

⁵² Várady 1969, 331-332.

⁵³ Kasiodor, *Variae*, 11.1.9, Jordan, *Romana* 328.

⁵⁴ Za pregled mišljenja i raspravu usp. Gračanin 2005a, 29, bilj. 56.

⁵⁵ Usp. Gračanin 2005a, 26-29.

⁵⁶ Pretpostavka se temelji na podatku iz Sidonija Apolinara, *Panegyricus dictus Avito Augusto* (= *Carmina*, 7.588-589), koji kaže da je puko Avitovo putovanje povratilo Panonije koje su naraštajima bile izgubljene.

čak cijela Panonija bila podvrgnuta zapadnoj rimskoj vlasti.⁵⁷ No, čini se vjerojatnijim da takvoga vojnog pothvata uopće nije bilo, odnosno da izvor govori o Avitovom proputovanju iz Galije u Italiju od srpnja do rujna 455. kada je novi car prošao i noričkim pokrajinama koje su bile dio Panonske dijeceze.⁵⁸ Već sam carev boravak na rubu oblasti koje su donedavno bile pod hunskom vlašću odnosno utjecajem bio bi za panegiričara, inače i careva zeta, dovoljan da progovori o obnovi rimske vladavine na tome području.

Drugi problem vezan je za dataciju spomenutoga federatskog sporazuma, koja varira između 455. i 456. godine.⁵⁹ Prihvati li se pretpostavka da je bitka kod rijeke Nedaon vođena 454. godine, čini se razložnim smjestiti federatski sporazum godinu dana kasnije. Valamirovi Ostrogoti su se zacijelo odmah poslije bitke počeli seliti u Panoniju jer su se nalazili na strani poraženih, a blizina pobjedničkih Gepida koji su za sebe prisvojili središte hunske države bila je pogibeljna. Budući da su Gepidi ubrzo sklopili sporazum sa Carstvom, Ostrogotima je također što hitnije zatrebala carska potvrda, pogotovo stoga što su ušli na područje na koje je rimska država polagala pravo. Povrh toga, i Marcijanu je zacijelo bilo stalo da se što prije poveže s moćnim barbarskim skupinama koje su proizašle iz hunskoga sloma kako bi osigurao dunavsku granicu, odnosno Iliričku prefekturu i Tračku dijecezu.⁶⁰

Treći problem tiče se razmještaja ostrogotskih federata. Prema izvoru, Ostrogoti su se naselili u tri jasno odjelite skupine: vrhovni kralj Valamir smjestio se između rijeka imenom *Skarniunga* i *Crna voda* (*Aqua nigra*), Tiudimir kod jezera Pelzon, tj. Blatnoga jezera, a Vidimir između njih dvojice.⁶¹ Očito je da raspored kojim se navode ostrogotski vođe odgovara njih-

⁵⁷ Seeck 1920, 328, Alföldi 1926, 100, Schmidt 1934, 262, 269, Stein 1959, 369, Várady 1969, 331 (Druga Panonija), Maenchen-Helfen 1973, 144-147, 1978, 108-110 (Prva Panonija i još jedna panonska pokrajina), Bóna 1991, 114-115 (dio Panonije), Schwarcz 1992, 51-52 (Panonija Savija), Lotter 2003, 20, 106 (dijelovi Panonije). Egger 1962b, 117, Mócsy 1962, 582, Wolfram 1990, 261 i Wirth 1999, 47, 119 vjeruju u Avitovu demonstraciju sile koja, doduše, nije imala učinka.

⁵⁸ Usp. Mathisen 1981, 237-240. U Avitovu akciju s pravom sumnja i Andrić 2002, 134.

⁵⁹ Za 455. godinu odlučuju se Schmidt 1927, 459, 1934, 269 (potkraj 455. s Avitom, a potom s Marcijanom), Várady 1969, 331 (lipanj 455, s Marcijanom, a potom ga je potvrdio Avit), Burns 1984, 52, Schwarcz 1992, 53. Andrić 2002, 134 ostavlja otvorenim pitanjem jesu li Ostrogoti već 455. godine bili naseljeni u Panoniji. Hipoteza da je savez s Ostrogotima najprije sklopio Avit ili da ga je potom potvrdio može se odbaciti jer za nju nema nikakve potvrde u izvorima. Za 456. odlučuju se Alföldi 1926, 100, Enßlin 1928, 153, Šašel 1979, 131, Pohl 1980, 264, Bóna 1991, 208. Wolfram 1990, 261 kaže da je ostrogotsko naseljavanje u Panoniji Marcijanovom dozvolom moralo uslijediti najkasnije prije kraja siječnja 457. kad je car umro. Slično tvrdi i Marković 1968, 125-126 (prije 457, ali ne nužno poslije 455).

⁶⁰ Usp. Wolfram 1990, 260-261.

⁶¹ Jordan, *Getica* 268: *qui in Pannonia sub rege Valamir eiusque germani[s] Thiudimer et Vidimer morabantur, quamvis divisa loca, consilia tamen unita (nam Valamer inter Scarniungam et Aqua nigra fluvios, Thiudimer iuxta lacum Pelsois, Vidimer inter utrosque manebant)*, "koji (Ostrogoti) su pod kraljem Valamirom i njegovom braćom Tiudimerom i Vidimerom obitavali u Panoniji, doduše, na odijeljenim mjestima, no ipak jedinstvenih naka-

vu položaju i dobi, dakle polazi od najstarijega i najvišega ugledom prema najmlađemu i najnižemu ugledom. Nekoć se smatralo da opis zapravo započinje smještajem najsjevernije skupine, odnosno da Skarniunga i *Crna voda* odgovaraju Lajti i Rabi, desnim pritocima Dunava u današnjoj Austriji i Mađarskoj,⁶² a takvo je mišljenje prodrlo čak i u suvremenu historiografiju.⁶³ Ovo bi značilo da su Goti naselili samo Panoniju sjeverno od Drave, a da je južna Panonija ostala izvan njihova domašaja. Međutim, ovakvome rješenju proturječe podaci iz izvora. Jordan na jednome mjestu u *Gotskoj povijesti* kaže da su Huni napali Valamira bez znanja njegove braće što se čini nevjerovatno jer bi on obitavao na najzapadnijem području, a Huni su nesumnjivo došli s istoka, s donjega Dunava.⁶⁴ Također, Eugipije pripovijeda o strahu Rugijaca pred Ostrogotima za koje kaže da su bili u Donjoj Panoniji (= Druga Panonija i Valerija),⁶⁵ a ne nadomak Norika koji je graničio s Prvom Panonijom. Temeljem navedenih primjera, ali i drugih argumenata bila je iznesena hipoteza da Skarniungu i *Crnu vodu* valja tražiti u južnoj Panoniji, odnosno obrnut je geografski poredak ostrogotskih skupina: otuda bi Valamirovi Ostrogoti bili smješteni na jugoistoku, a ne na sjeverozapadu Panonije.⁶⁶ Štoviše, predloženo je da u *Crnoj vodi* treba vidjeti današnju Karašicu koja kroz istočnu Slavonije teče usporedno s Dravom i u nju se ulijeva, a u Skarniungi nepoznati vodotok u donjoj Posavini.⁶⁷ Doduše, potom je bio iznesen prigovor zašto bi Jordan rabio imena nepoznatih rijeka da omeđi područje pod Valamirovom upravom, a ne mnogo poznatije Dravu i Savu.⁶⁸ Nadalje, pojedini istraživači su ustvrdili kako su se Goti proširili cijelom Panonijom.⁶⁹ Otuda su neki iznijeli i smjelu pretpostavku da se ime

---

na (naime, boraviše Valamer između rijeka Skarniunge i *Crne vode*, Tiudimer kod jezera Pelzoi [Pelzon], a Vidimer između obojice)".

⁶² Tomaschek 1896, 302, Keune 1923, 357. Za pregled starijih mišljenja usp. Alföldi 1926, 101, bilj. 1-4. Ovo je tumačenje zastupao i Schmidt 1910, 126, ali ga je kasnije revidirao (1934, 270).

⁶³ Salamon - Sós 1980, 402, koji drže da je Valamerova skupina živjela u zapadnome dijelu Prve Panonije između Lajte i Rábe, Vidimerova vjerojatno između rijeke Rábe i gorja Bakony u sjevernom dijelu Valerije, a Tiudimerova južno odnosno istočno od ovih dviju skupina. Giustechi Conti 1994, 141 također kaže da su Ostrogoti bili naseljeni u Panoniju između Dunava i Drave.

⁶⁴ Jordan, *Getica* 268.

⁶⁵ Eugipije, *Vita s. Severini* 5.1.

⁶⁶ Alföldi 1926, 101-104. Ovo tumačenje prihvaćaju Stein 1959, 353 i Egger 1962b, 117. I Manechen-Helfen 1973, 156-157, 1978, 117-118 drži da je Alföldi imao pravo, iako je u pojedinostima bio na krivom tragu.

⁶⁷ Alföldi 1926, 103-104, Schmidt 1934, 270. Usp. i Wolfram 1990, 262 (*Crna voda* = Karašica, Skarniunga = Jarčina, potok u istočnom Srijemu), Schwarcz 1992, 53 (preuzima Wolframovu identifikaciju), Lotter 2003, 106 (*Crna voda* = Karašica, Skarniunga = vodeni sustav Lonja - Čazma - Kamešnica - Glogovnica).

⁶⁸ Schmidt 1927, 460, što preuzima i Enßlin 1928, 156, koji inače tvrdi da je Valamirova oblast bila na sjeveru (1928, 158).

⁶⁹ Schmidt 1927, 460, Enßlin 1928, 157, Mirković 1968, 122.

Skarniunga odnosi na Alpe odnosno alpske prijevoje (*Carni iuga = Alpium iuga*), čime bi se Valamirova oblast protezala cijelom Posavinom od Kranjske do Srijema.⁷⁰

Čini se da ne treba dvojiti oko toga da se Valamirovo područje nalazilo u jugoistočnoj Panoniji, odnosno u današnjoj Slavoniji i Srijemu. Cijela Panonija Savija nije mogla pripadati Ostrogotima,⁷¹ a niti unutrašnjost Panonije (Valerija).⁷² Budući da je granicu Tiudimirove oblasti činilo Blatno jezero, Ostrogoti nisu izravno vladali ni cijelom Prvom Panonijom.⁷³ Uz glavninu Druge Panonije, doduše bez krajeva južno od Save, ostrogotsko područje je obuhvaćalo i sjeveroistočni dio Panonije Savije te jugoistočni dio Prve Panonije i južni dio Valerije.⁷⁴ No, njihov je utjecaj zahvaćao širi prostor, a u predstojećim ratovima i pohodima proširili su područje pod svojim izravnim nadzorom.⁷⁵ Što se tiče identifikacija rijeka koje su obrubljivale Valamirovu državinu, prigovor o njihovoj maloznačnosti mogao bi se otkloniti prihvatimo li pretpostavku da su Jordanove zemljopisne odrednice samo sažetak opširnijeg izvora iz kojega je crpio podatke (izgubljena Kasiodorova

⁷⁰ Mirković 1968, 124-125, 1971, 49. Po njoj, *Crna voda* bi mogla biti i južni pritok Save (1968, 124). Dakako, pretpostavka o izjednačavanju *Scarniunga = Carni iuga = Alpium iuga* podrazumijeva da se *fluvios* (akuz. množ.) na kraju Jordanove rečenice (v. bilj 61) mora odbaciti.

⁷¹ Jordan, *Getica* 273: *quia Dalmatia Suaviae vicina erat nec a Pannonios fines multum distabat, praesertim ubi tunc Gothi residebant*, "jer Dalmacija bijaše blizu Suavije [Savije], a nije bila jako udaljena ni od panonskih krajeva, osobito onih gdje su tada boravili Goti". Usp. Andrić 2002, 139, Lotter 2003, 105, bilj. 375.

⁷² Jordan, *Getica* 272 spominje ostrogotski pohod protiv Sadag(ar) *qui interiorem Pannoniam possidebant*, "koji su držali unutrašnju Panoniju". Várady 1969, 335, Šašel 1979, 130 i Schwarcz 1992, 59 smještaju Sadag(ar) e sjeverno odnosno sjeveroistočno od Blatnog jezera u Valeriju, Schmidt 1927, 460 i Lotter 1976, 202 misle da su nastavali prostor zapadno od Blatnog jezera, a Andrić 2002, 136-137 uzima da su živjeli u dijelu Panonije koji je ležao uz Norik. Budući da su Sarmati nakon sloma hunske države dijelom prešli na rimsko tlo, a dijelom se smjestili između Dunava i Tise (usp. Csallány 1961, 317-318, Pohl 1980, 261, 263, 276, bilj. 131), može se pretpostaviti da su Sadag(ar) i nastavali područje u Valeriji, na desnoj obali Dunava (usp. i Wolfram 1990, 260).

⁷³ Schmidt 1927, 460 i Enßlin 1928, 157 ustvrdili su da se Tiudimirovo područje protezalo i sjeverno od Blatnog jezera sve do Dunava.

⁷⁴ Wolfram 1990, 262, Andrić 2002, 135, Lotter 2003, 106. Šašel 1979, 131 smješta Vidimera u Srijem, Tiudimera u okolicu Blatnog jezera, a Vidimera otprilike u Slavoniju (doduše, na karti, 1979, 129, ima Ostrogote u cijeloj Panoniji Saviji). Tomičić 2000, 269 područje ostrogotskog naseljavanja vidi samo u današnjemu Srijemu, Slavoniji i Baranji te tvrdi da se ono 456. godine proširilo na prostor između Karašice i Skarniunge, a kasnije i na Panoniju Saviju. O arheologiji Ostrogota u Panoniji usp. Vinski 1978, 33-47, Kiss 1979, 329-339, 1994, 164-169, Straub 2002, 9-12.

⁷⁵ Pohl 1980, 263 smatra da su nadzirali Podunavlje od Vindobone do Singiduna, a Wolfram 1990, 261 kaže da su vjerojatno bili zaduženi za cijeli prostor od doline Marga (Morave) u Prvoj Meziji do Aniza (Ennsa) u Obalnom Noriku, s time da su im bile dodijelje-

gotska povjesnica), gdje se ovo razgraničenje opisivalo s mnogo više pojedinosti.⁷⁶

Vjerojatno još iste godine kada su sklopili federatski sporazum s Marcijanom, dakle 455. godine,⁷⁷ Valamirovi Ostrogoti bili su suočeni s iznenadnim napadom Huna koji su došli s donjega Dunava, očito uzvodno pra-teći tok rijeke.⁷⁸ Bitka u kojoj su Huni poraženi zacijelo se odigrala u istoč-nome dijelu Valamirove državnine, u istočnoj Slavoniji ili Srijemu. Uskoro poslije ovog obračuna, Ostrogoti su se okrenuli protiv istočnoilirčkih pokra-jina, nezadovoljni načinom na koji se nova carska vlada (Marcijana je počet-kom 457. godine bio naslijedio Lav I) odnosila prema njima.⁷⁹ Prema rašire-nome mišljenju, u Iliričku su prefekturu provalili 459. godine, a ishodište pohoda je bez sumnje bio Sirmij.⁸⁰ Rat je završio obnovom federatskog ugo-

---

ne pokrajine između Sirmija i Vindobone. I Marković 1968, 122 smatra da su Sirmij i Vindobona bile granice područja koje su držali Ostrogoti. Međutim, Ostrogoti su postupno protezali utjecaj, a njihovo je širenje bilo dobrim dijelom posljedica samostalnih akcija.

⁷⁶ Usp. Andrić 2002, 136, Gračanin 2005b, 463.

⁷⁷ Tako Maenchen-Helfen 1973, 158, 1978, 118, Schwarcz 1992, 53. Schmidt 1934, 272, Várady 1969, 333, Bóna 1987, 119, Wolfram 1990, 262 i Lotter 2003, 105 imaju 456. godinu. Heather 1994, 246 stavlja napad u 453/4. godinu, a Enßlin 1947, 12 i Bóna 1991, 208 u zimu 456/7. godine.

⁷⁸ O tome napadu svjedoči Jordan, *Getica* 268: *contigit ergo, ut Attilae fili contra Gothos quasi desertores dominationis suae, velut fugacia mancipia requirantes, venirent ignarisque aliis fratribus super Valamer solum intruerent. quos tamen ille quamvis cum paucis excepit diu-que fatigatis ita prostravit, ut vix pars aliqua hostium remaneret quae in fuga versa eas partes Scythiae petere, quas Danabri amnis fluenta praetermeant, quam lingua sua Hunni Var appellant*, “dogodilo se, dakle, da su Atilini sinovi pošli protiv Gota koji su utekli od njihova gospodstva kao da zahtijevaju odbjegle robove, i nasrnuli na samoga Valamera, a da to druga braća nisu znala. Ipak, iako s malo ljudi, on ih je dočekao i nakon dugog iscrpljivanja tako potukao da je ostao jedva neki dio neprijatelja. Taj se okrenuo u bijeg i pohitao u one dijelove Skitije mimo kojih protječu struje rijeke Danabar [Dnjepar] koju Huni na svom jeziku zovu Var”. Usp. Pohl 1980, 264, Wolfram 1990, 262, Schwarcz 1992, 53. Čini se da su Huni došli s prostora između Pruta, Dnjestra, Dunava i Crnog mora (usp. Schwarcz 1992, 54) jer znamo iz Jordana, *Getica* 266, da se Atilin sin Ernak smjestio u krajnjemu dijelu Male Skitije (*Scythia Minor*), rimske pokrajine na krajnjemu sjeveroistoku Tračke dijeceze, dok su se njegovi rođa-ci Emencur (*Ementzur*) i Ulcindur (*Ultzindur*) naselili u Obalnoj Dakiji. Marković 1968, 123 i Burns 1984, 53 smatraju da su Huni koji su napali Ostrogote došli iz Obalne Dakije, no Jordan jasno kaže da su napad povelj Atilini sinovi, dakle Dengizik-Dinzik i Ernak, koji su i inače zajedno djelovali (Prisk, fr. 46; usp. Bóna 1991, 208).

⁷⁹ Jordan, *Getica* 270 spominje kašnjenje uobičajenih darova i činjenicu što je veliki ugled na dvoru uživao vođa tračkih Ostrogota Teoderik Strabon (doduše, čini se da ovdje Jordan anticipira Strabonov istaknuti položaj; usp. Heather 1994, 248). Prisk, fr. 37, 5-6 Blockley navodi da je Valamir carskom poslanstvu kazao kako ga je na rat natjerala oskudica u potrepsinama.

⁸⁰ Marković 1971, 49 iznijela je pretpostavku da je Valamir stolovao u Sirmiju. Što se tiče datacije ovoga rata, ona se oslanja na navod iz *Dodatka vatikanskih izvadaka Kronici Prospera Tirona*, gdje se pod godinom 459. kaže *Valamer Durracium intravit*, “Valamer je ušao u Duracij [Dirahij]”. Jordan, *Getica* 270 je neprecizan. On tek spominje da su *post tempus non multum*, “ne poslije mnogo vremena” otkako su Huni napali Valamira i bili poraže-ni (vjerojatno 455. godine) ostrogotski vođe uputili poslanstvo caru Marcijanu zbog kašnjenja svakogodišnjih darova te da su *ilico*, “potom”, dakle nakon poslanstva, razljučeni, napali Ilirik. Ovo ostavlja prostora pretpostavci da su se navedeni događaji odvijali tijekom četiri

vora i plaćanjem godišnjega supsidija Ostrogotima u iznosu od 300 libri (oko 98 kg) zlata.⁸¹

Očito još u doba dok odnosi između Ostrogota i istočnoga rimskog dvora nisu bili tako napeti, 458. godine, zapadni je rimski car Majorijan (457-461) novačio čete u Podunavlju među Panoncima i raznim barbarskim narodima, od kojih su poimence navedeni i Ostrogoti.⁸² Otrprilike u isto vrijeme (458. godine) bili su iz Sirmija u Carigrad preneseni tjelesni ostaci mučenice sv. Anastazije.⁸³ Grad je tada bio u vlasti Ostrogota, pa ovaj događaj dodatno može potkrijepiti tvrdnju da ostrogotsko-istočnorimski odnosi u tome trenutku nisu bili ozbiljnije pomućeni. Doduše, ovo je i svjedočanstvo da prilike nisu bile ni osobito sigurne odnosno da se iseljavanje mjesnoga stanovništva nastavilo.

godine. Postoje indicije da su 458. godine odnosi između Ostrogota i Istočnoga Carstva bili razmjerno miroljubivi: Ostrogoti vrlo vjerojatno ne bi pristali na to da zapadni rimski car Majorijan novači vojsku među njima da su se upravo u tom času spremali na vojni pohod, a i teško da bi se usred ratnoga pohoda i to izravno preko ratom zahvaćenoga područja u Iliričkoj prefekturi ostaci sv. Anastazije prenosili iz Sirmija u Carigrad, štoviše, moguće je da su Ostrogoti, pod čijom se vlašću Sirmij nalazio, dopustili translaciju svetičnih moći u znak dobre volje pred svoje poslanstvo (o tome v. malo dalje u tekstu), pa bi se ratni sukob mogao s priličnom sigurnošću smjestiti u 459. godinu, premda se podaci iz *Dodatka* dijelom odnose na kasnije vrijeme (spomen osvajanja Dirahija; usp. Heather 1994, 247, bilj. 18). Schmidt 1934, 272, Wolfram 1990, 263, Schwarcz 1992, 57 i Giustechi Conti 1994, 141 prihvaćaju osvajanje Dirahija 459. godine (Giustechi Conti čak pogrešno kaže da su ovom prigodom Ostrogoti napali i područje između Drave i Save). No, naše najbolje vrelo za gotsku povijest Jordan o tome šuti, dok drugi izvori znaju samo za ostrogotsko zauzeće Dirahija tek 479. godine. Štoviše, podemo li dalje u pretpostavkama, moguće je da se iza imena *Valamer* u izvoru čak skriva Teoderik Amalac jer je poznato da su ga istočni rimski izvori smatrali Valamirovim sinom (v. bilj. 113). To bi značilo da je vijest potpuno kronološki izmještena. Unatoč tome, moguće je da se iza ovoga kroničarskog navoda skriva istinita tradicija o ostrogotskom upadu u Ilirik 459. godine. Uglešić 1996, 20 pogrešno tvrdi da je mir sklopljen 457. godine.

⁸¹ Jordan, *Getica* 271, Prisk, fr. 37 Blockley. Usp. Schmidt 1934, 272-273, Várady 1969, 337-338, Pohl 1980, 265, Wolfram 1990, 263, Schwarcz 1992, 57, Heather 1994, 247. Lotter 2003, 108 zaključuje da su dobri odnosi Majorijana s podunavskim barbarima potaknuli Lava I. da Ostrogotima uskrati supsidij, što je konstrukcija bez prave potkrijepe u izvorima. Datum novog saveza nije siguran. Pohl 1980, 265 i Schwarcz 1992, 57 ostavljaju dojam kao da je sklopljen još 459. godine. Slično ima i Wolfram 1990, 263 koji ga smješta u 459/60. godinu. Andrić 2002, 136 također datira sklapanje mira 459. godinom. S druge strane, Maenchen-Helfen 1973, 164, 1978, 123 navodi da je mir utanačen 461. godine, a Lipold 1987, 207 ima pod znakom upitnika 460/1. godinu. Blockley 1983, 394 pak kaže da su borbe trajale od 459. do 461. godine, Bóna 1987, 119 459/60. godine, dok Burns 1984, 56 izbijanje neprijateljstava smješta čak u 461. godinu. Kasniji datum sklapanja mira čini se vjerojatnijim jer je istodobno na carigradski dvor kao talac bio upućen Tiudimirov sin Teoderik, a kući bi se vratio 470. godine poslije desetogodišnjega taoštva (Jordan, *Getica* 271; usp. Schwarcz 1992, 60).

⁸² Sidonije Apolinar, *Panegyricus dictus Maioriano Augusto* (= *Carmina*, 5.477). Budući da se radilo o pohodu i protiv Vandala, Majorijan je za novačenje zacijelo dobio privolu istočnoga dvora. Uostalom, on je tada uživao i djelomično priznanje Carigrada za svoju vlast na Zapadu (usp. Gračanin 2005a, 31, bilj. 56). Lotter 2003, 107 tvrdi da su odnosi između dviju polovica Carstva tada bili napeti, što ne stoji.

⁸³ Maenchen-Helfen 1973, 162, 1978, 122, Bratož 1990, 547, Andrić 2002, 136, Lotter 2003, 165. O razvoju njezina kulta usp. Vedriš 2002, 1-4.

Kako su novim mirom s Carigradom osigurali leđa, Ostrogoti su mogli započeti širiti i učvršćivati svoju vlast u Panoniji, i to prema sjeverozapadu i sjeveroistoku. Čini se da je prvi pohod bio protiv sarmatskih⁸⁴ Sadag(ar)a koji su vjerojatno obitavali u dijelu Valerije uz sam Dunav. Moguće je i da su istodobno Ostrogoti jednim smjerom prodora dospjeli sve do granica Norika.⁸⁵ Ostrogotski angažman u sjevernoj Panoniji pokušali su iskoristiti Huni pod kraljem Dengizikom-Denzikom. Najkasnije 466. godine,⁸⁶ napali su Basijanu na krajnjem jugoistoku Druge Panonije i opustošili okolicu gradu.⁸⁷ Nato su Ostrogoti odustali od pohoda i pod Valamirovim vodstvom žestoko udarili na Hune, vjerojatno nedaleko od same Basijane, te im nanijeli odlučujući poraz, trajno ih izbacivši iz Panonije.⁸⁸

Najkasnije poslije ove pobjede, 467. godine, protegnuli su Ostrogoti utjecaj i u noričke pokrajine, gdje su stvarali nevolje Rugijcima i mjesnome stanovništvu.⁸⁹ Ostrogotske akcije zacijelo su uzbibale Sveve naseljene sje-

⁸⁴ Hunskim narodom smatraju ih Alföldi 1926, 98, Bóna 1991, 209 (hunski srodnici), Lotter 2003, 109, a sarmatskim Wolfram 1990, 261, 264, Andrić 2002, 136. Druga skupina Sadag(ar)a bila je zajedno s dijelovima Skira i Alana naseljena u Donjoj (Drugoj) Meziji i Maloj Skitiji (Jordan, *Getica* 265; usp. Várady 1969, 333, Pohl 1980, 261, Schwarcz 1992, 54). Čini se vjerojatnijim da su bili sarmatskog podrijetla kao uostalom i Alani s kojima se spominju, dok su Skiri obitavali još od 4. stoljeća uz Sarmate (usp. Schmidt 1934, 97). Naime, bilo bi logično očekivati da su Atilini nasljednici oko sebe okupili sva hunska plemena budući da su im interesi bili zajednički.

⁸⁵ Lotter 2003, 109. Usp. i Schmidt 1934, 273-274. Doduše, pretjerano je tvrditi da su Ostrogoti pokušali područje svog utjecaja proširiti i na cijelu Prvu Panoniju i na cijelu Saviju do granica Norika i Italije (Schwarcz 1992, 57). Uglešić 1996, 18 piše da nema povijesnih potvrda o ostrogotskom širenju u zapadne dijelove Panonije, što znači da je zanemario brojna izvorna svjedočanstva.

⁸⁶ Schwarcz 1992, 59. Usp. i Maenchen-Helfen 1973, 162, 1978, 122 koji ove događaje smješta između 463. i 466. godine te Lotter 2003, 109 koji ih datira između 465. i 467. godine. Wolfram 1990, 264 se odlučuje za 467/8. godinu, no to je prekasno jer su tada Huni bili zauzeti ratovanjem u Trakiji (usp. Bóna 1991, 209). I Lippold 1987, 208 navodi 467/8. kao godinu pohoda protiv Sadag(ar)a.

⁸⁷ Jordan, *Getica* 272: *venien[te]sque ad Basianam Pannoniae civitatem eamque circumvallans fines eius coepit praedare*, "i došao je (Dengizik-Denzik) do grada Basijane u Panoniji, opkolio ga i počeo plijeniti njegove krajeve".

⁸⁸ Jordan, *Getica* 273: *quod conperto (!) Gothi ibi, ubi erant, expeditionemque solventes, quam contra Sadagis collegerant, in Hunnos convertunt et sic eos suis a finibus inglorios pepulerunt, ut iam ex illo tempore qui remanserunt Hunni et usque [h]actenus Gothorum arma formident*, "kad su Goti ovo doznali ondje gdje bijahu, prekinuli su pohod koji su bili pokrenuli protiv Sadaga i okrenuli se protiv Huna te ih tako neslavno protjerali iz svojih krajeva da se već od toga vremena sve do sada preostali Huni straše gotskoga oružja". Usp. Schmidt 1934, 274, Thompson 1948, 156, Thompson - Heather 1996, 171-172, Dušanić 1967, 74, Maenchen-Helfen 1973, 162-165, 1978, 122-124, Wolfram 1990, 264, Bóna 1991, 208-209, Schwarcz 1992, 59, Lotter 2003, 109.

⁸⁹ Schmidt 1934, 120, Pohl 1980, 266, Lotter 1989, 37, Schwarcz 1992, 59. Lotter 1968, 286-287 ustvrdio je da su Ostrogoti mogli Rugijcima, kada su jednom prigodom htjeli prijeći u Italiju (usp. Egipije, *Vita s. Severini* 5.1, zatvoriti cestu koja je od Karnunta preko Savarije, Petoviona i Celeje vodila u Italiju. To, doduše, ne mora nužno značiti da su Ostrogoti držali i Panoniju Saviju jer su spomenutim prometnim pravcem mogli ovladati i iz Prve Panonije, što je i vjerojatnije s obzirom na to da su od Blatnog jezera prodirali u smjeru zapada-sjeverozapada.

verno od srednjega Dunava (dakle, sjeverno od Prve Panonije i Valerije⁹⁰). Vjerojatno 467. godine svevski je kralj Hunimund pošao u pljačkaški pohod kroz zapadnu Panoniju do Dalmacije.⁹¹ Putem su Svevi zaplijenili gotska stada koja su slobodno lutala poljima.⁹² No, na povratku iz Dalmacije kod Blatnog ih je jezera iznenadio Tiudimer i nanio im težak poraz, zarobivši Hunimunda i prisilivši ga na savez.⁹³ Svakako je u vezi s Jordanovim opisom ovih događaja zanimljivo spomenuti problem koji je u historiografiji izazvao

⁹⁰ Várady 1969, 339, Pohl 1980, 263, 275. Drukčije Lotter 1968, 279-284, koji smatra da su ovi Svevi isti oni koji su bili naseljeni u Prvoj Panoniji od kraja 4. stoljeća (usp. i Šašel 1979, 129 [karta], 130; no, nešto niže, 1979, 135, piše da su se panonski Svevi zacijelo do 6. stoljeća u cijelosti asimilirali te da je novi dotok Sveva morao uslijediti nakon odlaska Ostrogota iz Panonije).

⁹¹ Sveve je na dugi prodor sve do Dalmacije mogla potaknuti činjenica što je iz nje tada izbio vojskovođa Marcelin koji je inače vladao pokrajinom u ime istočnoga rimskog cara (usp. Bury 1958, 334-335, Stein 1959, 387-388; također i Lotter 2003, 110, bilj. 395). Doduše, cijeli ovaj pothvat koji je značio prolazak područjem pod neposrednim ostrogotskim utjecajem (Prva Panonija), što je Svevima zacijelo bilo poznato, moguće je protumačiti i kao svojevrsnu provjeru stvarne snage Ostrogota.

⁹² Činjenica o prolasku Sveva Panonijom do Dalmacije i usputne pljačke gotske stoke ponukala je Mirković 1968, 123 da zaključi kako su Ostrogoti držali i Saviju. Budući da su se Svevi očito kretali zapadnim dijelom Panonije, stoku su jednako tako mogli zaplijeniti i u Prvoj Panoniji. Uostalom, Sveve na povratku napada Tiudimer čija je naseobinska oblast bila smještena uz Blatno jezero. Iz toga se može zaključiti da su Svevi ukrali njegovu stoku. I Andrić 2002, 139 smatra da se ovaj podatak ne može uporabiti kao dokaz o (većoj) ostrogotskoj prisutnosti u Panoniji Saviji.

⁹³ Jordan, *Getica* 273-274: *quiescente vero tandem Hunnorum gente a Gothis Hunimundus Suavorum dux dum ad depraedandas Dalmatias transit, armenta Gothorum in campis errantia depraedavit, quia Dalmatia Suaviae vicina erat nec a Pannonios fines multum distabat, praesertim ubi tunc Gothi residebant. quid plurimum? Hunimundus cum Suavis vastatis Dalmatiis ad sua revertens, Thiudimer germanus Valameris regis Gothorum non tantum iacturam armentorum dolens quantum metuens, ne Suavi, si impune hoc lucrarentur, ad maiorem licentiam prosilirent, sic vigilavit in eorum transitu, ut intempesta nocte dormientes invaderet ad lacum Pelsodis consertoque inopinato proelio ita eos oppressit, ut etiam ipsum regem Hunimundum captum omnem exercitum eius, qui gladio evadissent, Gothorum subderet servituti, et dum multum esset amator misericordiae, facta ultione veniam condonavit reconciliatusque cum Suavis eundem, quem ceperat, adoptans sibi filium, remisit cum suis in Suavia, "nakon što su pak Goti napokon umirili pleme Huna, svevski je knez Hunimund, dok je prolazio (Panonijom) radi pljačke Dalmacija, oplijenio gotska stada koja su tamarala po poljima, jer Dalmacija bijaše blizu Suavije [Savije], a nije bila mnogo udaljena ni od panonskih krajeva, osobito onih gdje su tada boravili Goti. Što više treba reći? Kad se Hunimund nakon pustošenja Dalmacija vraćao sa Svevima u svoje oblasti, Tiudimer, brat gotskoga kralja Valamera, koji nije toliko žalio gubitak stada koliko se bojao da ne bi Svevi, ako bi ovo nekažnjeno stekli, prešli na još veću drskost, tako ih je nadzirao u njihovu prolasku da ih je kod jezera Pelzod [Pelzon] napao u gluho doba noći dok su spavali i, zametnuvši nenadano bitku, tako ih potukao da je čak i samog zarobljena kralja Hunimunda i svu njegovu vojsku koja je izmakla maču podvrgnuo pokornosti Gotima. A kako je bio veliki ljubitelj milosrđa, udijelio je milost nakon izvršene osvete te, pomirivši se sa Svevima, onoga koga je zarobio uzeo je sebi za sina i pustio ga s njegovima u Suaviju [Sveviju]". Usp. Schmidt 1934, 274-275, 1938, 186, Várady 1969, 339, Wolfram 1990, 264, Andrić 2002, 136-137, Lotter 2003, 110.*

prilične nedoumice. Riječ je o tvrdnji da je Dalmacija smještena blizu *Suavije*, a nedaleko od panonskih krajeva koje su držali Goti. Pojam *Suavija* sasvim očito u svojoj osnovi čuva sveysko ime. Iz Jordanova opisa sveyskoga pohoda u Dalmaciju jasno je kako se tim imenom označavaju i panonska pokrajina Savija i zemlja Sveva. Nešto dalje Jordan kaže da je Hunimund sa svojim bio pušten u *Suaviju*, dakle u sveysku domovinu, koju inače još niže u tekstu omeđuje Bajuvarima (Bavarcima) na istoku, Francima na zapadu, Burgundanima na jugu i Tirinžanima na sjeveru, odnosno smješta je nedvojbeno sjeverno od srednjega Dunava.⁹⁴ Ime *Suavija* za Saviju imaju i drugi izvori iz 6. stoljeća, osobito gotske provenijencije.⁹⁵ Ova okolnost nužno poništava tvrdnju da se radi o Jordanovoj zabuni.⁹⁶ Gdje onda leži objašnjenje? Najprihvatljivijom se čini hipoteza da se u 6. stoljeću u Saviji nalazila brojna skupina Sveva i po kojoj bi se onda cijela pokrajina počela nazivati *Suavijom*.⁹⁷ Upravo u Sjevima bi trebalo gledati "barbare" koji suvremeni izvori smještaju u ovu panonsku pokrajinu.⁹⁸ Ostaje pitanje kada su se Svevi doselili u Saviju.⁹⁹ Jedino moguće vrijeme jest nakon što su iz Panonije bili

⁹⁴ Jordan, *Getica* 280: *nam regio illa Suavorum ab oriente Baibaros habet, ab occidente Francos, a meridie Burgundiones, a septentrione Thuringos*. O razmještanju ovih naroda u 6. stoljeću, dakle vremenu u kojem Jordan piše i čiju situaciju odražava, usp. Hauptfeld 1989, 121-134.

⁹⁵ Jordan i u *Rimskoj povijesti* rabi *Suavija* za Saviju (*Romana* 218). U rukopisnoj tradiciji Kasiodorova djela *Variae* (4.49, 5.14.1, 5.15) također stoji *Suavia* umjesto *Savia*, iako su priređivači teksta (Th. Mommsen za *Monumenta Germanie Historica* i A. J. Fridh za *Corpus Christianorum*) to ignorirali i stavili jednostavno ime pokrajine koje je bilo poznato od Dioklecijanovih preuredbi (usp. Castritius 1994, 139). Prokopije, *Bellum Gothicum*, 1.15.25-26 opisuje raspored zemalja i naroda na istočnoj obali Jadrana te kaže da istočno od Liburnije, Histrije i Venetije, u unutrašnjosti, obitavaju Siscijci (Σίσκιοί) i Svevi (Σουάβοι), a da ti Svevi nisu oni podložni Francima već neki drugi. Malo dalje (1.16.8-9) piše da je ostrogotski kralj Vitigis uputio u Dalmaciju snažnu vojsku i zapovjednicima naredio da novače vojnike među barbarima (βαρβάροι) u *Suaviji* (Σουαβία), a onda da krenu prema Saloni u Dalmaciji. I Uglešić 1996, 31 spominje Prokopijev podatak o novačenju vojske, ali govori o Sjeviji, a da se ne određuje u vezi s time. Stein 1949, 349, bilj. 1 i Barišić 1955, 34, bilj. 51 drže Priskove Sveve stanovnicima Savije odnosno *Posavcima*.

⁹⁶ Usp. Lotter 1968, 279. Da je Jordan pobrkao Panoniju Saviju sa sveyskom zemljom, ustvrdio je Mommsen kao priređivač Jordanova teksta (1882, XXXII, bilj. 60, 165, s. v. *Suavi*). I Andrić 2002, 138-139 govori o Jordanovoj zabludi te da iskrivljeno ime Savije nema nikakve veze sa Sjevima. Usp. i Andrić 2002, 141, 148, bilj. 59. Goldstein 2003, 58, bilj. 30 također kaže da prostor Panonije Savije ničim se ne može povezati sa Sjevima jer su oni još od 409. godine bili naseljeni u Hispaniji.

⁹⁷ Za detaljniju razradu argumenata usp. Lotter 1968, 275-282.

⁹⁸ Kasiodor, *Variae*, 5.14.6: *antiqui barbari*; Prokopije, *Bellum Gothicum*, 1.16.9: βαρβάροι. Usp. Wolfram 1990, 301, 320, Castritius 1994, 139-146. Također i Šašel 1979, 135.

⁹⁹ Lotter 2003, 123 čak izražava mogućnost da su se Svevi u Saviju naselili uz dozvolu zapadnih rimskih vlasti, što nije vjerojatno jer pretpostavlja da je Zapadno Carstvo zadiralo u panonski prostor kojeg se bilo odreklo 437. godine. Uostalom, potonula politička snaga Zapada teško da je bila dostatna za predmnijevani potez. Andrić 2002, 141, premda u osnovi sumnja u sveysko naseljavanje u Saviji, ustvrđuje da bi se ono moglo dogoditi oko 480. godine.

otišli Ostrogoti, dakle poslije 473. godine, budući da se njihovim odlaskom stvorio vlastodržački vakuum u panonskim oblastima koji su mogli iskoristiti barbarski narodi uz Dunav.¹⁰⁰

Međutim, Svevi nisu mirovali ne smatrajući se obvezni poštovati iznuđeno savezništvo. Hunimund je odlučio stvoriti koaliciju protiv Gota pa je najprije potaknuo Skire, naseljene između Dunava i Tise,¹⁰¹ da napadnu Ostrogote. Vjerojatno 468. godine Skiri su provalili preko Dunava u Panoniju. Ostaje upitno jesu li udarili izravno na Valamirovo područje (u južnodravski dio Druge Panonije) ili nešto sjevernije. U svakom slučaju, kad je Valamir poveo Ostrogote protiv novih napadača, činio je to u svojstvu vrhovnoga kralja, a ne nužno kao neposredno ugrožen.¹⁰² U nastalom je boju Valamir poginuo, no Ostrogoti su Skirima ubrzo nanijeli strahotan poraz, desetkovavši protivnika.¹⁰³ Obje su strane u sukobu, nakon početnoga okršaja, potražile pomoć Istočnoga Rimskog Carstva, a da je car Lav I. odlučio podršku pružiti Skirima i naredio zapovjedniku Ilirika da ovima uputi odgovarajuću pomoć.¹⁰⁴ U suštini se ta intervencija zacijelo svela na dovođenje pojačanja u pogranična utvrđenja na sjeveru Iliričke prefekture, odnosno u Prvoj Meziji.

Valamira je kao vrhovni kralj naslijedio Tiudimer jer je bio sljedeći najstariji brat. U međuvremenu se pod vodstvom Sveva stvorio širok savez gotskih protivnika. Osim Sveva i ostataka Skira, tom su savezu pristupili Sarmati, Gepidi i Rugijci, a možda i Heruli.¹⁰⁵ U bitki kod rijeke Bolije u

¹⁰⁰ Usp. Šašel 1979, 135 i Lotter 2003, 122 koji odlazak Ostrogota doduše smještaju u 472. odnosno 471/2. godinu. No, Jordan, *Getica* 283 kaže da su Goti napustili Panoniju pod vladavinom cara Glicerija koji je na zapadno rimsko prijestolje stupio u ožujku 473.

¹⁰¹ Alföldi 1926, 103, Bóna 1971, 277, Pohl 1980, 263, 273, Kiss 1983, 95-96, Schwarcz 1992, 60. Jordan, *Getica* 275 kaže da su Skiri *tunc super Danubium consedebant*, "tada obitali iznad Dunava", vjerojatno misleći pritom na odsječak između ušća Drave i Tise u Dunav (tako Várady 1969, 339). Schmidt 1934, 98 drži da su bili naseljeni između rijeke Váh (njem. Waag) i gorja Mali Karpati, a Šašel 1979, 130 između Váha i Ipela (njem. Eipel, mađ. Ipoly), dakako uz Dunav. Csallány 1961, 311 ih smješta sjeverozapadno od gornje Tise odnosno sjeveroistočno od pregiba riječnoga toka Dunava. Blockley 1983, 396-397 vjeruje da su Skiri koji su napali Ostrogote bili isti oni koji su se uz carsku dozvolu naselili u Donjoj (Druvoj) Meziji i Maloj Skitiji, što ne može biti točno.

¹⁰² Usp. Lotter 1968, 286. Također i Mirković 1968, 123. Drukčije Wolfram 1990, 265, Schwarcz 1992, 60.

¹⁰³ Jordan, *Getica* 275-276. Usp. Schmidt 1934, 275, Várady 1969, 339, Pohl 1980, 266, Wolfram 1990, 265, Schwarcz 1992, 60, Lotter 2003, 110.

¹⁰⁴ Prisk, fr. 45 Blockley. Usp. Heather 1994, 248, Lotter 2003, 110. Schmidt 1934, 275, Wolfram 1990, 265 i Schwarcz 1992, 60 dovode ovaj Priskov podatak u vezu s bitkom kod rijeke Bolije. Slično i Pohl 1980, 266. Međutim, u bitki kod Bolije protiv Ostrogota se borila široka koalicija podunavskih germanskih i sarmatskih naroda, dok Prisk navodi samo Skire i Gote kao one koji su se utekli Carstvu za pomoć.

¹⁰⁵ Jordan, *Getica* 277. Ime kralja Alarika, kojega Jordan navodi uz svevskog kralja Hunimunda, prije upućuje na to da je riječ o Herulima. Usp. Schmidt 1934, 275, Pohl 1980, 266, Wolfram 1990, 265, Schwarcz 1992, 60, Lotter 2003, 111.

Panoniji,¹⁰⁶ pri čemu pojam *Panonija* (kod Jordana je izraz ovoga puta u množini) zacijelo treba shvatiti u širem smislu,¹⁰⁷ Ostrogoti su vjerojatno 469. godine iznijeli veliku pobjedu.¹⁰⁸ Time su definitivno učvrstili svoju vlast u srednjodunavskom prostoru. Tiudimir se nakon ovoga uspjeha odlučio žestoko osvetiti začetnicima rata, Svevima. Zimi 469/470. godine prešao je Dunav, poharao svevsko područje i protjerao kralja Hunimunda koji je pobjegao svevskim Alamanima uz gornji Dunav.¹⁰⁹ Doduše, znatan dio Sveva zacijelo je ostao u svojem boravištu, ali se morao podvrgnuti Ostrogotima.¹¹⁰

Očito u želji da odobrovolji vidno ojačale Ostrogote, car Lav I. je nedugo potom (470. godine) uputio Tiudimirova sina Teoderika iz Carigrada natrag kući.¹¹¹ Možda je smatrao da će mladi Ostrogot koji je stasao u rimskom okruženju pripomoći tomu da njegov otac zauzme prijateljski stav prema Carstvu.¹¹² Teoderik je očevom voljom zacijelo preuzeo državinu strica Valamira u Drugoj Panoniji, čime se može objasniti česta pogreška istočnih rimskih izvora koji ga smatraju Valamirovim sinom.¹¹³ Ubrzo se istaknuo ratnim pothvatom. Ostrogotski neprijatelji Sarmati zaposjeli su 470. godine Singidun u Prvoj Meziji, odakle su mogli izravno ugroziti jugoistok ostrogotskoga područja. Teoderik je odlučio djelovati i još iste, odnosno najkasnije 471. godine sa svojom je vojničkom pratnjom od 6000 ljudi, vjerojatno krećući od Sirmija, udario na Sarmate, potukao njihova kralja Babaja i zaposjao Singidun koji je Ostrogotima jamčio nesmetan ulazak u Prvu Meziju.¹¹⁴ Moguće je da je u napadu na Sarmate djelovao uz privolu istočnoga rimskog

¹⁰⁶ Tako kaže Jordan, *Getica* 277: *ad amnem Bolia in Pannoniis*, "kod rijeke Bolije u Panonijama". Bolija se obično identificira s rijekom Ipel (usp. Pohl 1980, 266, Wolfram 1990, 265, Schwarcz 1992, 60, Lotter 2003, 111). Schmidt 1934, 275 i Várady 1969, 339-340 ustegnuli su se od identifikacije.

¹⁰⁷ V. bilješku 43.

¹⁰⁸ Jordan, *Getica* 278.

¹⁰⁹ O smještaju Alamana u 5. stoljeću usp. Lotter 1989, 50-54, Geuenich - Keller 1989, 143-146.

¹¹⁰ O tom pohodu svjedoči Jordan, *Getica* 280-281. Usp. Schmidt 1934, 276, Várady 1969, 340, Pohl 1980, 266-267, Wolfram 1990, 267, Lotter 1968, 291-293, 2003, 111-112

¹¹¹ Jordan, *Getica* 281. Za datum usp. Schwarcz 1992, 60, Giustechi Conti 141. Wolfram 1990, 267 ima 469/70. godinu, a Lotter 2003, 115-116 dataciju pomiče na 469. godinu. Burns 1984, 56 i Heather 1994, 246, bilj. 15 navode 471. godinu, a Lippold 1987, 207 470/1. godinu. Uzmemo li da je Teoderik bio kao talac predan 461. godine (v. bilj. 81), deseta godina taoštva istekla bi upravo 470. godine.

¹¹² Tako i Enßlin 1947, 35, Lotter 2003, 115.

¹¹³ Usp. Marcelin, a. 482.2: *Theodoricus cognomento Valamer*; Malho, fr. 15, 6-7, 18.1, 2, 18.2, 3, 18.3, 3, 17, 41, 18.4, 3, 20, fr. 20.1, 63, 88: Θεωδέριχος ὁ τοῦ Βαλαμείρου παῖς, Ivan Antiohijac, fr. 211.4 (619, 18-19): Θεωδέριχος ὁ Οὐαλίμερος; Teofan, A.M. 5977 (130, 32): Θεωδέριχος ὁ Οὐαλίμερος.

¹¹⁴ Jordan, *Getica* 282. Usp. Schmidt 1934, 277, Enßlin 1947, 36, Várady 1969, 340, Pohl 1980, 267, Burns 1984, 56, Wolfram 1990, 267, Schwarcz 1992, 64-65, Lotter 2003, 115.

dvora, ali ipak nije osvojeni grad vratio pod carsku vlast nego ga je radije zadržao pod svojom kontrolom.¹¹⁵

Čini se da su Ostrogoti u to vrijeme bili sve nezadovoljniji svojim izgledima u Panoniji. Ako je vjerovati Jordanu,¹¹⁶ potrošeni plijen oduzet susjednim plemenima i proričene prilike da se ratom namakne novi, manjak hrane i odjeće utjecali su na Ostrogote da počnu pomišljati na odlazak iz Panonije. Pritom su zacijelo znali koliko je uspješno branio svoje interese vođa tračkih Gota Teoderik Strabon koji je kao federatski zapovjednik znao za sebe izboriti važan položaj u Istočnome Carstvu.¹¹⁷ Činilo se da su i političke prilike u obje polovice Carstva bile povoljne za ovakav pothvat: energičan zapadni rimski car Antemije više nije bio na životu (ubijen je u srpnju 472), a Istočno Rimsko Carstvo bilo je paralizirano ustankom Teoderika Strabona poslije smaknuća svemoćnoga dvorskog vojskovođe Flavija Ardabura Aspara koji je snažno zagovarao progotsku politiku (od 471).¹¹⁸

Napokon, 473. godine panonski Ostrogoti su se odlučili na pokret.¹¹⁹ Jednu skupinu mlađi je brat Vidimer poveo u Italiju, pri čemu je zacijelo prošao Panonijom Savijom, dok je stariji brat Tiudimir, zajedno sa sinom Teoderikom, krenuo u Iliričku prefekturu, očito cestom od Sirmija do Singiduna, zaprijetivši putem Sarmatima, pa dalje na jug u unutrašnjost do Najsa.¹²⁰ Bio je to vojni pohod s jasnim ciljem: oružjem izboriti položaj carskih federata.¹²¹ Ovim događajima završilo je drugo razdoblje gotske prisutnosti u Panoniji.

¹¹⁵ Jordanova formulacija (*Getica* 282) *Singidunum dehinc civitatem, quam ipsi Sarmatae occupassent, invadens, non Romanis reddidit, sed suae subdedit dicioni*, "potom je napao grad Singidun, koji su bili zaposjeli isti ovi Sarmati, i nije ga vratio Rimljanima nego ga je podvrgnuo svom gospodstvu", kao da implicira rimski angažman u cijelom pothvatu, odnosno da su Rimljani Teoderiku dali dozvolu za akciju. Usp. Wolfram 1990, 267, Lotter 2003, 115.

¹¹⁶ Jordan, *Getica* 283.

¹¹⁷ O ulozi Teoderika Strabona i njegovih Gota usp. Heather 1994, 253-256. Također i Schwarcz 1992, 64-66.

¹¹⁸ O ustanku Teoderika Strabona usp. Schwarcz 1992, 65-66, Heather 1994, 255, 265.

¹¹⁹ S obzirom na Jordanovo svjedočanstvo (v. bilj. 100) obično se uzima da su se Ostrogoti iz Panonije odselili 473. godine (usp. Šišić 1925, 167, Pohl 1980, 267, Burns 1984, 56, Bóna 1987, 1987, 120, Wolfram 1990, 268, Schwarcz 1992, 67, Heather 1994, 264, 1996, 154). Doduše, Schmidt 1934, 277, Löwe 1961, 8 i Várady 1969, 340 imaju 471. godinu, Šašel 1979, 131 se odlučio za 472, a Lotter 2003, 116-118 za 471/2. godinu, dok Andrić 2002, 140 navodi 472. ili 473. godinu. Pritsak 1995, 35 pak spominje 476. godinu, što je očita pogreška.

¹²⁰ Jordan, *Getica* 285: *Thiudimer autem, frater senior, cum suis transit Saum amnem Sarmatis militibusque interminans bellum, si aliqui ei obstaret. quod illi verentes quiescunt, immo nec praevalent ad tantam multitudinem*, "Tiudimer pak, stariji brat, sa svojim je prešao rijeku Savu, grozeći se Sarmatima i vojnicima ratom ako mu se netko ispriječi. Bojeći se toga, oni su mirovali; zapravo, nisu ništa niti mogli protiv tolikoga mnoštva".

¹²¹ O Tiudimirovu i Teoderikovu pohodu svjedoči Jordan, *Getica* 285-288. Usp. Wolfram 1990, 269-270, Schwarcz 1992, 67-68, Heather 1994, 264-266.

Teoderikovi Ostrogoti u Panoniji

Panonski Goti proveli su punih petnaest godina u balkanskim pokrajinama Istočnoga Rimskog Carstva, katkada u ratu, a katkada u miru s carigradskim dvorom.¹²² Napokon su i Teoderik koji se nakon smrti svoga oca Tiudimira (474) i pogibije Teoderika Strabona (481) isprofilirao kao jedini vođa gotskih federata u Istočnome Carstvu i tadašnji car Zenon (474-491) uvidjeli kako prava suradnja između jedne i druge strane nije moguća. Zenonu je blizina snažnih Ostrogota na istočnom rimskom području značila neposrednu ugrozu carskih interesa, a Teoderik je znao kako ne može očekivati da će car htjeti trajnije trpjeti vojnu dominaciju Gota u istočnoj rimskoj politici.¹²³ Nužda je stvorila saveznike, a sumnjičavost i netrpeljivost pretvoreni su u ugovor na obostranu korist. I jedni i drugi su između dva zla izabrali manje. Inicijativa je zacijelo pošla od Zenona. Istočna carska vlada već je neko vrijeme pokušavala neutralizirati germanskoga vladara Italije Odoakra koji se uspeo na vlast u trenucima potpuna rasula zapadne rimske carske vlasti (476). Stoga je car odlučio u Italiju uputiti Teoderika s ovlastima carskoga opunomoćenika sa zadatkom da svrgne Odoakra i ondje uspostavi svoju upravu pod carskim vrhovništvom. Teoderik je objeručke prihvatio prijedlog. Ostrogot je već jednom prigodom (479) bio izrazio spremnost da se u carskoj službi otputi u Italiju i ondje na prijestolje vrati zapadnoga rimskog rascara Julija Nepota koji je od 475. godine živio u Dioklecijanovoj palači nedaleko od Salone. Zenon tada još nije bio spreman na taj potez. No, 488. godine prilike su bile drukčije i sporazum između Ostrogota i cara je konačno utanačen.

S novim mandatom Teoderik je vjerojatno u rano ljeto 488. godine¹²⁴ pošao za Italiju. Polagano se krećući, veliko je ljudsko mnoštvo promicalo pored gradova uz rimsku cestu koja prati tok Dunava, od Nove (d. Svištov)

¹²² O tome usp. Schmidt 1934, 278-288, Wolfram 1990, 270-278, Heather 1994, 272-305.

¹²³ Usp. Wolfram 1990, 279, Schwarcz 1992, 82.

¹²⁴ U historiografiji prevladava mišljenje da su se Ostrogoti uputili na italski pohod u jesen 488. godine (Diculescu 1923, 106, Šišić 1925, 167, Schmidt 1934, 293, Bury 1958, 422, Pohl 1980, 29, Lippold 1987, 212, Giustechi Conti 1994, 144, Uglešić 1996, 21). Heather 1994, 308, 1996, 218 ostrogotski pokret datira u jesen-zimu 488/9. godine, slično kao i Brandt 1980, 59 i Moorhead 1997, 19 (potkraj 488. godine). Lotter 2003. proturječi samome sebi jer najprije kaže da su Ostrogoti krenuli u proljeće (118), a potom u jesen 488. godine (127). Neki pak smatraju da je ostrogotska seoba počela u ljeto 488. godine poslije žetve (Wolfram 1990, 280, Schwarcz 1992, 82). Nedvojbeno netočno, 489. godinom, početak pohoda datiraju Bóna 1987, 120 i Tomićić 2000, 272, koji, doduše, koji redak niže kaže kako je bitka između Ostrogota i Gepida bila 488. godine. Ranu 488. godinu ima Andrić 2000, 140, s osloncem na Norwich 1999, 55, što je također netočno. Jedini izvori koji bi mogli osvjetliti početak seobe su Marcelin i Enodije, obojica autori iz 6. stoljeća. Marcelin, a. 488.2 navodi *eodem anno Theodoricus rex omnium suorum multitudinem adsumpta Gothorum in Italiam tetendit*, "iste je godine kralj Teodorik uzeo mnoštvo svih svojih Gota i krenuo u Italiju" (usp. i Gračanin - Kuntić-Makvić 2006, 131). *Eodem anno* odnosi se na dataciju *XI (indictione)*. (*Consulatu Dynamii et Sifidii*). Dinamijev i Sifidijev konzulat vrijedio je za 488. godinu, no jedanaesta indikcija trajala je od 1. rujna 487. do 31. kolovoza 488. Sustav dvostruke datacije znao je

preko Eska (d. Gigen), Ratijarije (d. Arčar), Bononije (d. Vidin), Viminacija (d. Kostolac) i Singiduna do Sirmija.¹²⁵ Sirmijskim područjem tada su vladali Gepidi, ali su se pred nadošlom gotskom silom povukli.¹²⁶ Čini se da je Teoderik odlučio sa svojim ljudima zastati u okolici Sirmija¹²⁷ i prikupiti snage prije nastavka pohoda, odnosno pričekati da prođe najžešća zima. Uostalom, zacijelo je očekivao sukob s Gepidima s kojima su Ostrogoti bili odavno u neprijateljstvu. Zimska stanka je Gepidima pružila prigodu da učvrste svoje položaje. Otpor su nakanili pružiti kod močvarne rječice Ulka (*Ulca*), očito preteče današnje Vuke, kojom su se zaštitili kao opkopom.¹²⁸

Marcelina odvesti u kronološku pogrešku (usp. Gračanin 2004, 46-48, 2006, 30), no računajući prema indicijama može poslužiti i kao dodatan element u vremenskom određenju pojedinih događaja (a. 405, Gračanin 2006, 202; a. 445.1, Gračanin 2006, 218; a. 454.1, Gračanin 2006, 222). Drugim riječima, Marcelin možda svjedoči o tome da je Teoderikov pohod započeo prije 1. rujna 488. Enodije u *Hvalospjevu premilostivom kralju Teoderiku*, 27 kaže: *tunc in campo hiems et iugi pruinarum candore velata caesaries barbam stiriis implicuit crine possesso* "tada je u ravnici zima, obavijena i bjelinom mrazastoga jarma, dugu bradu ledenicama oplela pošto je kosom ovladala", čime nedvojbeno aludira na hladno vrijeme (studeni i pojava mraza) koje je Ostrogote dočekalo u Panoniji. Budući da je s Teoderikom pošao velik broj suplemenika, ratnika, žena, djece i staraca, zajedno s još nadošlim skupinama, kretanje tolikoga mnoštva ljudi moralo je biti prilično usporeno (usp. Löwe 1961, 13). Dodatan čimbenik usporavanja bila je i količina zaliha, stoke, opreme i osobnih stvari. Naime, gradovi koji su bili na putu Teoderikove seobene povorke nisu bili u mogućnosti osigurati dovoljno hrane za toliku ljudsku masu (usp. Burns 1984, 65), a i čini se da se Teoderik obvezao kako neće prezimiti na području pod izravnim carskim nadzorom (usp. Enßlin 1947, 67, Wolfram 1990, 280), pa su Ostrogoti morali sami ponijeti odgovarajuću količinu namirnica i drugih potrepština. Vjerojatno su im i carske vlasti stavile na raspolaganje dodatnu hranu. Zbog svega ovoga putovanje od ostrogotskoga sjedišta u Novoj (d. Svištov, Bugarska) sve do Sirmija zacijelo je potrajalo više mjeseci. Osim toga, Teoderik je morao tempirati dolazak u Panoniju prije nego što započne najžešća zima (prosinac/siječanj) kako bi se još stigao pripremiti za nju. Sve navedeno govori u prilog pretpostavci da se na pohod uputio još sredinom 488. godine, odnosno u kasno proljeće ili rano ljeto (lipanj/srpanj), dok još žetva nije bila sasvim gotova (urod se mogao i naknadno dopremiti do povorke koja se zahvaljujući brojnosti i iz nje proizašlim logističkim poteškoćama sporo kretala), a da je u sirmijsku oblast stigao u studenom/prosinac. Sličan primjer pruža i Radagaizova invazija koja je otpočela prelaskom Dunava u kasnu jesen 405, a vrhunac je upadom u Italiju, unatoč forsiranom ritmu prodora, dosegla tek u rano proljeće 406. godine (dakle, pokret je trajao vjerojatno od prosinca 405. do ožujka 406, odnosno četiri mjeseca; usp. Seeck 1913, 587).

¹²⁵ Usp. Enßlin 1947, 67. Suvremene procjene o broju govore o otprilike 20-25.000 ratnika i 75-80.000 neboraca, ukupno dakle 100.000 ljudi (Schmidt 1934, 293, Enßlin 1947, 66, Stein 1949, 54, Bury 1958, 422, Brandt 1980, 60, Lippold 1987, 212, Schwarcz 1992, 82, Moorhead 1997, 19, Lotter 2003, 118). Drugi zagovaraju mnogo manju brojku (40.000, usp. Burns 1984, 65).

¹²⁶ Usp. Pohl 1980, 292.

¹²⁷ Jordan, *Getica* 292 kaže *rectoque itinere per Sirmis ascendit vicina Pannoniae*, "i ravnim putem preko Sirmija uspeo se (Teoderik) u susjedstvo Panonije". Pritom valja naglasiti da on u samo jednoj rečenici prepričava događaje od ostrogotskog polaska iz Druge Mezije do upada u Italiju. O pohodu, premda sasvim općenito i kronološki neprecizno, svjedoči i hispanaska *Chron. Caesaraug.*, a. 490: *His consulibus Theudericus Ostrogothorum rex a Thracia et Pannonia Italiam venit*, "Za ovih je konzula ostrogotski kralj Teuderik iz Trakije i Panonije došao u Italiju".

¹²⁸ Enodije, 28.

Starija je historiografija jednim dijelom sumnjala u identifikaciju Ulke s Vukom, temeljeći stav na tvrdnji da Ostrogoti nisu za prolazak južnom Panonijom odabrali sjevernu cestu preko Cibala i Murse do Petoviona, nego južnu, posavsku, pa je otuda i rečena rijeka zapravo Sava ili neki njezin pritok.¹²⁹ Međutim, već se i mnogo ranije pomišljalo na sasvim očigledno postojecije Ulke s Vukom,¹³⁰ čemu u prilog govore i navodi iz raznih izvora.¹³¹ U novije vrijeme nedvojbeno je pokazano da su se Ostrogoti do Siscije kretali sjevernom cestom, čime je bila uklonjena i posljednja sumnja u ispravnost navedene identifikacije.¹³²

Potkraj zime, vjerojatno u veljači 489,¹³³ Teoderik se odlučio riješiti gepidske prijetnje. Gepidi su mogli ozbiljno ugroziti njegovo daljnje napre-

¹²⁹ Diculescu 1923, 109 (Sava), Schmidt 1910, 153 (Jelenica istočno od Sirmija), 1934, 294 (Sava), Schönfeld 1918, 822 (Jelenica), Enßlin 1947, 68 (Jelenica). Stein 1949, 55 i Brandt 1980, 60 također uzimaju da se Teoderik južnom Panonijom kretao duž Save, iako ne spominju rijeku Ulku.

¹³⁰ U hrvatskome povjesništvu i općenito među prvim istraživačima ovaj su zaključak bili iznijeli Katančić 1824, 301 i Brunšmid 1902, 125-126, bilj 1. Brunšmid je u *Ulca fluvius* (Enodije, 28) vidio Vuku i o njoj ovisne bare (Palača kod Kolođvara). Identifikaciju Ulka - Vuka zastupali su još i Manso 1824, 40, 453, Schaffarik 1828, 102, Pallmann 1864, 439-440 i Martin 1888, 66 (za pregled ovih mišljenja usp. Diculescu 1923, 109, bilj. 24 i Löwe 1961, 2, bilj. 3). S osloncem na Brunšmida preuzeo ju je i Graf 1936, 54. Identifikacija Ulka - Vuka prevladala je u najnovijoj historiografiji (Bóna 1976, 16, Pinterović 1978, 100, Pohl 1980, 291, Burns 1984, 65, Wolfram 1990, 280, Schwarcz 1992, 82, Tomičić 2000, 272, Andrić 2002, 143, Lotter 2003, 118), iako je neki još odbacuju (Mirković 1971, 50, bilj. 50, koja smatra da se bitka odigrala kod Sirmija, vjerojatno s osloncem na Stein 1949, 55 i Bury 1958, 422).

¹³¹ "Volkajske (= Volcejske) močvare" (ἔλη Οὐολκαίη) kod Kasija Diona, 55.32.3, koje Šašel Kos 1986, 185 okvirno smješta sjeverozapadno od Sirmija; "močvara Hiulka" (*palus Hiulca*) u *Epitome de Caesaribus*, 41.5; "k iskopima (= kanalima) mosta na Ulki" (*ad labores pontis Ulcae*) u Peutingеровoj karti (*Tabula Peutingeriana*; usp. Graf 1936, 21, bilj. 3, 54, 67).

¹³² Löwe 1961, 3-10. Za odabir sjeverne ceste postojala su dva osnovna razloga: a) prometni - cesta od Sirmija preko Cibala i Murse do Petoviona bila je u kasnoj antici glavni prometni pravac prema Italiji (usp. Graf 1936, 59), a u kasnu jesen južna cesta uz desnu obalu Save mogla je biti poplavljena i stoga neprohodna (usp. Löwe 1961, 6); b) vojnostrateški - nužnost da se ukloni opasnost od Gepida koji su se utvrdili u močvarama Vuke (usp. Löwe 1961, 9-10), potreba da se što je moguće dulje prikrije prava namjera upada u Italiju, a odabirom podravske ceste ostavljala se otvorenom mogućnost i da se skrene u Prvu Panoniju ili Norik (usp. Löwe 1961, 10), prolazak južnom, posavskom cestom bi izložio povorku napadu iz Dalmacije kojom je vladao Odoakar, a i cesta koja je vodila od Murse ili Cibala na Sisciju vojno nije bila toliko povoljna (usp. Löwe 1961, 7). Ovim vojnostrateškim razlozima može se dodati još jedan: moguće je da su Teoderikove izvidnice, zacijelo upućivane tijekom zime sa zadatkom da ispitaju sigurnost putova kroz međurječje, otkrile da je Saviju zaposjela znatna skupina Sveva, koju se kretanjem uz Dravu možda moglo izbjeći. Tu valja napomenuti da se početkom 5. stoljeća Alarik radije kretao južnom cestom vjerojatno stoga što bi u Podravini, u ravnici, bio izloženiji eventualnom napadu, a i stoga što se iz južne Posavine, po potrebi, lakše mogao povući u dalmatinske planine (to će i učiniti 402. godine). Uostalom, tada je posavska cesta zacijelo još održavana, dok je u Teoderikovo doba bila već dulje vrijeme prepuštena propadanju.

¹³³ Enodije, 28 kaže *inter haec, quae tibi cum glacie aut ardore cesserunt, unam certaminis tui lineam summotenus libet adtingere*, "od onoga što ti se dogadalo sa smrzavicom ili jarom jedne pojedinosti borbe tvoje godi potpunoma se dotaći", čime otkriva da se bitka odi-

dovanje savsko-dravsko-dunavskim međurječjem jer bi uvijek postojala opasnost da ostrogorsku povorku napadnu s leđa.¹³⁴ U ovo vrijeme već su na izmaku bile zalihe hrane koje su Ostrogoti dopremili sa sobom u Drugu Panoniju.¹³⁵ Ostrogotski je kralj najprije bio Gepidima uputio poslanstvo da ishodi slobodan prolaz i opskrbu, ali mu je to dakako odbijeno. Nato se pripremio za bitku koja se odigrala u poplavnom području između Murse i Cibala, kojim je protjecala Vuka.¹³⁶ Poslije početnih teškoća i uz kraljevo osobno junaštvo, Ostrogoti su uspjeli razbiti gepidsku obranu i domoći se njihovih zaliha žita.¹³⁷ Čini se da je u boju poginuo i gepidski kralj Traustila/Trapstila, a njegov je sin i nasljednik Trazarik sklopio s Ostrogotima mir.¹³⁸ Nedugo potom Ostrogoti su se morali obračunati i s jednom navalom Sarmata koji su možda htjeli iskoristiti ostrogotsku iscrpljenost nedavnim sukobom s Gepidima.¹³⁹ Napad se zacijelo dogodio u istočnome dijelu Druge Panonije.

Obnovivši snage i prikupivši zalihe, Teoderik se u kasno proljeće¹⁴⁰ iz istočnoga dijela Druge Panonije nastavio polagano kretati prema Italiji. Putem se u Podravini vjerojatno spojio s Rugijcima pod njihovim kraljem Friderikom koji je 488. godine bio pobjegao Teoderiku u Novu i ondje zacijelo postigao s njim dogovor o suradnji protiv Odoakra.¹⁴¹ Napustivši napo-

---

grala između zime i ljeta. Malo dalje će navesti (29) *nullius inscii mersa caeno haesere vestigia*, "nijednoga nevježe tragovi potopljeni zastali nisu u blatu", što upućuje na to da rijeka nije bila zamrznuta i da je njezina obala bila blatna, dakle hladnoća je već bila popustila. Za datum usp. Löwe 1961, 14, Moorhead 1997, 21. Mnogi drže da se bitka bila odigrala potkraj 488. godine (Schmidt 1934, 294, Bury 1958, 422, Burns 1984, 65, Wolfram 1990, 280, Tomičić 2000, 272, Andrić 2002, 143). Diculescu 1923, 108 i Šišić 1925, 168 smještaju bitku u kraj 488. ili početak 489. godine.

¹³⁴ Usp. Löwe 1961, 10, 12.

¹³⁵ Enodije, 28: *cum paene cohortes tuas ante inimicos famis necessitas obsideret*, "pošto je postrojbe tvoje nevolja gladi pred neprijateljem gotovo opsjela"; 34: *contra famem tuorum excursus pugnavit hostilis; vicit inedia inimica congressio*, "protiv gladi tvojih borila se neprijateljska navala; oskudicu porazio je neprijateljski sraz". Usp. Löwe 1961, 14, Burns 1984, 65, Wolfram 1990, 280, Lotter 2003, 118.

¹³⁶ Neki povjesničari bojište poblize određuju današnjim Vukovarom (usp. Wolfram 1990, 280, Heather 1997, 219).

¹³⁷ Enodije, 34 spominje *vaga horrea copiis urbium referta*, "putujuće žitnice krcate zaliham gradova", odnosno kola natovarena ljetinom.

¹³⁸ Diculescu 1923, 110, Stein 1949, 55, Mirković 1971, 50, Moorhead 1997, 21.

¹³⁹ Enodije, 35. Usp. Schmidt 1934, 294, bilj. 7, Enßlin 1947, 68, Löwe 1961, 15, Pohl 1980, 292, Wolfram 1990, 280, Heather 1997, 219, Lotter 2003, 127. Schwarcz 1992, 82 drži kako su Sarmati pružili podršku Gepidima u boju protiv Ostrogota, što ne stoji.

¹⁴⁰ Usp. Löwe 1961, 14-15. Wolfram 1990, 280 kaže da su još pričekali žetvu u gornjoj Slavoniji. Diculescu 1923, 110 smatra da su se Ostrogoti pokrenuli početkom ljeta, a Schmidt 1934, 294 u proljeće. Bury 1958, 422 kaže da su zimu, proljeće i ljeto 489. Ostrogoti proveli negdje između Sirmija i granice Italije.

¹⁴¹ Friderikov bijeg Teoderiku u Novu bilježi Eugipije, *Vita s. Severini* 44. O spajanju Ostrogota i Rugijaca u Podravini usp. Löwe 1961, 10-12, Pohl 1980, 291. Schmidt 1934, 123,

sljetku južnu Panoniju, Ostrogoti i njihovi saveznici su zacijelo u kolovozu 489. stigli u sjevernoitalsku pokrajinu Venetiju¹⁴² i ondje se još neko vrijeme odmarali prije odlučujućega proboja.¹⁴³

U promjenljivim borbama s Odoakrom protekle su sljedeće tri i pol godine, no na kraju je Teoderik uspio prevladati, podmuklo uklonivši protivnika u ožujku 493.¹⁴⁴ Posvetivši se isprva učvršćenju vlasti u Italiji, Teoderik zacijelo nije prekoračio granice područja što ga je bio držao Odoakar prije nego što je od Carigrada ishodio priznanje svoga položaja (497).¹⁴⁵ No, nakon toga je odlučio djelatnije zahvatiti u panonski prostor koji je formalno-pravno, iako ne i stvarno pripadao Istočnom Carstvu. Pripojenje Panonije Savije moralo se, dakle, dogoditi između 497. i 504. godine kada su Ostrogoti napali Sirmij. Zaposjedajući Saviju, Teoderik nije naišao ni na kakav otpor.¹⁴⁶ Tomu su zacijelo pripomogle i tada još dobre veze s kraljem sirmijskih Gepida Trazarikom. Ostrogoti nisu stali na tome. Hoteći zaokružiti zapadnoilirsko područje pod svojim nadzorom, vojskovođe Picija i Herduik su po kraljevu nalogu iznenada 504. godine napali Sirmij i otamo otjerali Trazarika.¹⁴⁷ Sljedeće je godine Picija pružio vojnu pomoć odmetniku Mundonu koji je iz uporišta Herte na rijeci Marg (Morava) u Prvoj Meziji haračio okolicom. Car Anastazije I. protiv njega je 505. godine uputio vojsku predvođenu iliričkim vojskovođom i konzulom Sabinijanom. Ispravno prosudivši da bi Mundonovim porazom bile ugrožene i nedavne stečevine Ostrogota u Drugoj Panoniji, Picija se odlučio umiješati.¹⁴⁸ Zajedničkim sna-

---

Wolfram 1990, 279 i Lotter 2003, 122 više naginju pretpostavci da su se Rugijci Ostrogotima pridružili još u Drugoj Meziji, ali izvori nisu tako izričiti (usp. Prokopije, *Bellum Gothicum*, 2.14.24 koji samo kaže da su Rugijci otišli s gotskom vojskom u Italiju).

¹⁴² Prva bitka, na Soči, vodila se 28. kolovoza 489.

¹⁴³ O tome svjedoči Jordan, *Getica* 292-293: *indeque Venetiarum fines ingressus ad Pontem Sontii nuncupatum castra metatus est cumque ibi ad reficienda corpora hominum iumentorumque aliquanto tempore resedisset*, "a potom je ušao (Teoderik) u oblast Venetiju i postavio tabor kod takozvanog Mosta na Sonciju te pošto se ondje neko vrijeme zadržao da se okrijepe tijela ljudi i stoke".

¹⁴⁴ Schmidt 1934, 300, Enßlin 1947, 76, Stein 1949, 58, Bury 1958, 426, Wolfram 1990, 283, Moorhead 1997, 26, Heather 1997, 219.

¹⁴⁵ To se odnosilo na južni Norik i Dalmaciju. Usp. Wozniak 1981, 365, Tomičić 2000, 272.

¹⁴⁶ Usp. Andrić 2002, 144.

¹⁴⁷ Jordan, *Getica* 300: *Pitzamum quoque suum comitem et inter primos electum ad obtinendam Sirmiensem dirigit civitatem*, "I Picama svoga komesa i među prvima odabrana poslao je da zauzme grad Sirmij". Enodije, 62: *Gothorum nobilissimos Pitzia Herduic ... destinasti*, "najplemenitije među Gotima Piciju i Herduika ... odredio si (Teoderik)", 69: *ad limitem suum Romana regna remearunt: dictas more veterum praecepta Sermiensibus*, "rimске su se vlasti vratile na granicu svoju: po običaju predaka kazuješ Sirmijcima naredbe". Kasiodor, *Kronika*, a. 504: *Hoc consule virtute domini regis Theoderici victis Vulgaribus Sirmium recepit Italia*, "Za ovoga je konzula srčanošću gospodina kralja Teoderika Italija nakon poraza Bugara vratila Sirmij".

¹⁴⁸ Usp. Andrić 2002, 145.

gama Picija i Mundon su porazili rimske čete koje su uglavnom činili bugarski plaćenici.¹⁴⁹ Uskoro nakon toga otvoreni su pregovori između Ostrogota i carskoga dvora: prvo poslanstvo stiglo je u istočnu rimsku prijestolnicu zimi 506/7. Dovršeni su sporazumom 510. godine, kojim je Carstvo dobilo krajnji jugoistočni kutak Druge Panonije s gradom Basijanom, dok su Ostrogoti zadržali najveći dio pokrajine, a tada im je zacijelo bio priznat i posjed Panonije Savije.¹⁵⁰

Ostrogotsko širenje na savsko-dravsko-dunavsko međurječje imalo je nekoliko razloga. Ponajprije, taj je prostor imao znatnu stratešku važnost kao predstraža Italije i Dalmacije,¹⁵¹ potom, nadzor nad južnapanonskim oblastima omogućavao je lagani pristup Italiji što bi uvijek predstavljalo moguću opasnost za ostrogotsko gospodstvo na Apeninskom poluotoku i, napokon, potreba da se na južnapanonske pokrajine protegne uređena rimska uprava koju je Teoderik promovirao i ustrajanjem uz koju je htio utemeljiti svoju vlast u očima itolorimske aristokracije.¹⁵² Upravo su organizirana pokrajinska uprava kao i nastojanje da se uspostave i održe sređeni odnosi postali glavnom značajkom ostrogotske vladavine u južnoj Panoniji. S tim u vezi zbilja se i jedna važna promjena: Panonija Savija je bila s Dalmacijom sjedinjena u jedinstvenu upravnu cjelinu sa sjedištem u Saloni pod gotskim komesom Dalmacije i Savije (*comes Dalmatiae et*

¹⁴⁹ Marcellin, a. 505: *Idem Sabinianus Sabiniani Magni filius ductorque militiae delegatus contra Mundonem Getam arma construxit. Decem milia armatorum sibimet adscitorum plaustraque armis atque conmeatibus onerata secum trahens pugnaturus accessit. Commissoque ad Horreo Margo proelio multis suorum militibus in hoc conflictu perditis et in Margo flumine enecatis, amissis praeterea plaustris in castellum, quod Nato dicitur, cum paucis fugit. Tanta in hoc lamentabili bello spes militum cecidit, ut quantum apud mortales nequaquam potuerit reparari*, "Isti Sabinijan, sin Sabinijana Velikog i vojskovođa, poslan je protiv Geta Mundona i pripremio je oružje. Vodeći sa sobom deset tisuća oružanika koje je okupio uza se i kola natovarena oružjem i zalihama, približio se kaneći se boriti. I kad je zametnuo boj kod Žitnice na Margu i izgubio u tome sukobu mnogo svojih vojnika koji su bili pobijeni i u rijeci Margu, ostavši osim toga i bez kola, s nekolicinom je pobjegao u utvrdu zvanu Naton. U ovome je žalosome boju pala tolika vojnička nada kolika se među smrtnicima nipošto ne bi mogla nadoknaditi" (usp. i Gračanin - Kuntić-Makvić 2006, 139). Kasiodor, *Variae*, 8.10.4: *ad expeditionem directus est Sirmensem ... egit de Hunnis inter alios triumphum et emeritam laudem primis congressibus auspiciatus neci dedit Bulgares toto orbe terribiles*, "upućen je (vojskovođa Toluin) u sirmijski pohod ... nad Hunima je među ostalima proslavio pobjedu i posvećen da posmiče Bugare strašne cijelome svijetu prvim je sukobima zaslužnu pribavio hvalu". Usp. i navod iz Kasiodorove *Kronike* iz bilj. 147.

¹⁵⁰ O ovim događajima usp. Diculescu 1923, 111-112, Schmidt 1934, 348-350, Enßlin 1947, 133-135, 155, Stein 1949, 145-146, 156, Bury 1958, 460, Dušanić 1967, 74-75, Mirković 1971, 50-51, Pohl 1980, 293-294, Wozniak 1981, 366, 370-374, Burns 1984, 194-195, Wolfram 1990, 321-322, Moorhead 1997, 174-175, Andrić 2002, 144-145, Lotter 2003, 127-128.

¹⁵¹ To je jasno izraženo kod Enodija, 60: *Sermiensium civitas olim limes Italiae fuit*, "grad Sirmij nekoć je bio granica Italije".

¹⁵² Usp. Wozniak 1981, 368.

S(u)aviae).¹⁵³ Kada se to točno dogodilo, nije moguće utvrditi na temelju dostupne izvorne građe, no možda nedugo poslije 504/5. godine, a svakako prije 526/7. godine jer se upravo tada spominje komes Osuin nadležan za pokrajine Dalmaciju i Saviju.¹⁵⁴ Dodatnu potkrijepu upravnome približavanju Dalmacije i Savije pružaju i sačuvani spisi dva pokrajinska crkvena sabora održana u Saloni 530. i 533. godine na kojima se među pozvanim velikodostojnicima navode i biskupi siscijske crkve Ivan odnosno Konstantin.¹⁵⁵ Ovakvo će se stanje održati još duboko u ranome srednjemu vijeku jer se i u vrijeme hrvatskoga vladara Tomislava na drugome splitskom crkvenom saboru (928) spominje siscijska biskupija. Druga Panonija, sada poznata kao Sirmijska Panonija (*Pannonia Sirmiensis*)¹⁵⁶ ustrojena je pak kao zasebna upravna jedinica, s vlastitim komesom (vjerojatno je nosio naslov *comes Pannoniae Sirmiensis*), što su nalagale i vojnostrateške potrebe, jer je ta pokrajina bila pogranična oblast prema Istočnome Carstvu.¹⁵⁷ Čini se da je pripajanje Savije Dalmaciji imalo za posljedicu i poistovjećivanje pojma Panonije sa Sirmijskom Panonijom.¹⁵⁸

Ostrogotsku upravu u južnopanonskim oblastima karakterizirali su opetovani pokušaji sređivanja prilika i stvaranja stabilnog poretka, dakako u cilju jačanja obrane ovoga prostora, ali i osiguranja ostrogotske vlasti u Italiji

¹⁵³ O tome spajanju usp. Šišić 1914, 142, 1925, 168, Ferluga 1957, 23-24, Wilkes 1969, 424, Wozniak 1981, 375, Wolfram 1990, 321, Tomičić 2000, 272, Andrić 2002, 145. Burns 1984, 174-175 kaže da je Savija imala vlastitoga komesa jer njega vidi u Fridibadu koji je u Saviju bio upućen između 507. i 511. godine (Kasiodor, *Variae*, 4.49.1). No, Fridibadova služba se nigdje ne spominje u izvoru, a iz zadaća koje su mu povjerene prije proizlazi da je imao sudske ovlasti. Osim toga, Burns smatra da je pod komesom Osuinom Savija prestala biti zasebna upravna jedinica zbog obnove gepidske moći u okolici Sirmija, odnosno da je prije sirmijskoga rata definitivno imala odvojenu pokrajinsku upravu (175). Fridibada komesom Savije smatraju i PLRE II, 485, s. v. *Fridibadus* i Schwarcz 2000, 62-63, dok Amory 2003, 375-376 drži da je bio vojni *comes civitatis* u pokrajini pod Osuinovim glavnim zapovjedništvom. Katičić 1998, 105, oslanjajući se na Wolfram 1990, 291, piše pak da je sjedinjenje Dalmacije i Savije bilo tako potpuno da je uz gotškog komesa bio postavljen i rimski namjesnik.

¹⁵⁴ Kasiodor, *Variae*, 9.8.1 (= Šišić 1914, 147-148). Osuin je već između 507. i 511. godine poznat kao komes u Dalmaciji (*Variae*, 1.40.1), a kao predstojnik Dalmacije navodi se na još dva mjesta (*Variae*, 3.26.1, 9.9.1). Usp. i PLRE II, 815, s. v. *Osuin*, Amory 2003, 403.

¹⁵⁵ O tim crkvenim saborima usp. Šišić 1925, 171-172, Bratož 1986, 377-378, 1987, 159, 182-183, Kuntić-Makvić 1997, 85, Katičić 1998, 106, Tomičić 2000, 273.

¹⁵⁶ Kasiodor, *Variae*, 3.23.2, 4.13.1.

¹⁵⁷ Šišić 1925, 1968 pogrešno navodi da su se Ostrogoti proširili i na susjedne oblasti u Prvoj Meziji, odnosno na Singidun (o tome usp. i Andrić 2002, 145-146, bilj. 47).

¹⁵⁸ O tome usp. Andrić 2002, 148. Kasiodor, *Variae*, 3.24: *universis barbaris et Romanis per Pannoniam constitutis Theodericus rex*, "svim barbarima i Rimljanima nastanjenima u Panoniji kralj Teoderik" (dopis kojim se i Ostrogotima i rimskome stanovništvu nalaže da se pokoravaju nalozima komesa Koloseja koji je upravljao Sirmijskom Panonijom; usp. *Variae*, 3.23, 4.13); Prokopije, *Bellum Gothicum*, 1.15.26 odvaja Siscijce (Σισκιοί) od Panonaca (Παννονες) koji, prema njemu, zajedno s Dačanima žive desno (ἐν δεξιῇ), dakle istočno od Noričana, prostirući se do Dunava i držeći gradove Singidun (Σιγγιδόνον) i Sirmij (Σίρμιον).

i Dalmaciji. Tako je kralj Teoderik u dva različita navrata u Saviju uputio opunomoćenike, Fridibada (između 507. i 511. godine) i Severina (525/6. godine) sa zadatkom da tamošnje stanje privedu redu. Fridibad se zacijelo sudskim ovlastima trebao suprotstaviti ubojstvima, otimačinama stoke, krađama i drugim zločinima koji su se razmahali među pokrajinskim stanovništvom.¹⁵⁹ Pravni stručnjak Rimljanin Severin poslan je kako bi primirio pokrajinski puk koji se žalio na zloporabe posjednika, ali i kako bi umirio posjednike nezadovoljne poreznim opterećenjima.¹⁶⁰ U Sirmijskoj Panoniji, označenoj kao *nekadašnjemu gotskom sjedištu*,¹⁶¹ sličnu je ulogu primiritelja prilika preuzeo komes Kolosej. Njemu su poteškoće stvarali sporovi između mjesnih Rimljana i barbara koji bi često prerasli u žestoke sukobe, a i morao je voditi stalnu brigu o stegi gotskih vojnika i budno paziti da su namireni kako se ne bi upustili u pljačku.¹⁶² Nastojanje da se ojača obrambena sposobnost savsko-dravsko-dunavskog međurječja ogleda se i u naseljavanju dijela svevskih Alamana koji su se vjerojatno pridružili svojim srodnicima Svevima u Saviji.¹⁶³

O prisutnosti Ostrogota u južnoj Panoniji svjedoče i arheološki nalazi koje uglavnom valja smjestiti u vrijeme vladavine Teoderika Velikog i njegovih neposrednih nasljednika.¹⁶⁴ Iako malobrojni, nalazi mogu znatno pomoći u točnijem određivanju prostora na kojem su se Ostrogoti smjestili. Predmetni ostaci koji pripadaju Sirmijskoj Panoniji pronađeni su u Baranji (Beli Manastir), u istočnoj Slavoniji (Dalj, Sotin, Ilok), a napose u Srijemu (Zemun, Novi Banovci, Rakovac, Srijemski Karlovci, Srijemska Mitrovica, Ostružnica, Stara Palanka - otok Sapaja).¹⁶⁵ U nekadašnjoj Saviji ostataka je znatno manje: ima ih oko Siska te južno od Save, u Rakovčanima kod Prijedora.¹⁶⁶ Nalazi ostrogotskoga novca (Novi Banovci, Sisak, Štrbinci,

¹⁵⁹ Kasiodor, *Variae*, 4.49 (= Šišić 1914, 144-145). Usp. Šišić 1925, 169, Wolfram 320, 320, Goldstein 1995, 61, Lotter 2003, 124, koji Fridibada drži komesom Savije, što se ne čini točnim.

¹⁶⁰ Kasiodor, *Variae*, 5.14, 15 (= Šišić 1914, 146-147: samo *Variae*, 5.15). Usp. Šišić 1925, 169, Burns 1984, 175, Goldstein 1995, 61, Andrić 2002, 147. Severin je obnašao istu dužnost i pod kraljem Atalarikom (526-534), Teoderikovim unukom i nasljednikom (*Varie*, 9.9.2 = Šišić 1914, 148).

¹⁶¹ Kasiodor, *Variae*, 3.23.2: *ad Sirmiensem Pannoniam, quondam sedem Gothorum*. Kolosej je za komesa u Sirmijskoj Panoniji bio postavljen oko 510. godine (usp. PLRE II, 305, s. v. *Colosseus*, Schwarcz 2000, 68, Amory 2003, 368).

¹⁶² Kasiodor, *Variae*, 3.23, 24, 4.13. Usp. Andrić 2002, 147.

¹⁶³ Usp. Lotter 1968, 278-279, 2003, 125-126, Wolfram 1990, 317, Castritius 1994, 144. Schmidt 1934, 348-349 smatra da su ti Alamani možda bili smješteni kao vojna posada u Sirmij. Enßlin 1947, 136 i Stein 1949, 147, bilj. 1 govore općenito o Panoniji.

¹⁶⁴ Usp. Bóna 1987, 120.

¹⁶⁵ Uglešić 1996, 55-56, 59-60, Tomičić 2000, 269-270.

¹⁶⁶ Uglešić 1996, 28-29, Tomičić 2000, 270-271.

Srijemska Mitrovica, Vinkovci) svjedoče o radu kovnica u Sisciji i Sirmiju¹⁶⁷ te posredno i o određenoj gospodarskoj aktivnosti.

Nakon Teoderikove smrti 526. godine Istočno je Carstvo počelo pomišljati na obnovu utjecaja u jugoistočnoj Panoniji. Zacijelo uz njihovu prešutnu privolu su Gepidi 528. godine provalili u Sirmijsku Panoniju, ali su ih Ostrogoti pod zapovjedništvom svoga budućeg kralja Vitigisa odlučno porazili te u daljnjem naletu zaposjeli i pogranični grad u Prvoj Meziji, Gracijanu, koji se nalazio istočno od Viminacija.¹⁶⁸ Time su ujedno povrijedili istočno rimsko područje, što je uzrokovalo diplomatske zapletaje između Ravene i Carigrada. Tada se već ubrzano približavao veliki istočnorimski-ostrogotski rat koji je naposljetku izbio 535. godine. Glavni udari carske vojske bili su upereni protiv Italije (Belizar) i Dalmacije (Mundon), no pritom su istočne rimske postrojbe zaposjele i Sirmij.¹⁶⁹ Doduše, Carstvo nije dugo zadržalo grad u svojoj vlasti jer je već 536. godine pao pod Gepide. Morajući se braniti u samoj Italiji, Ostrogoti su se povukli iz južnapanonskih pokrajina. Još je doduše 537. godine jedna gotska vojska novačila ljude među barbarima - zacijelo Svevima - u Saviji,¹⁷⁰ no još iste je godine okončana ostro-

¹⁶⁷ Moorhead 1997, 175, Tomičić 2000, 271. O ostrogotskome novcu usp. Meixner 1968, 53-55, Demo 1981, 458, 477, 1994.

¹⁶⁸ Prokopije, *Bellum Gothicum*, 1.3.15, 11.5 (pogrešno kaže da se Vitigis odlikovao u ratu kod Sirmija koji je vodio Teoderik; v. Diculescu 1923, 120-121). Usp. Diculescu 1923, 120, Schmidt 1934, 534, Stein 1949, 307-308, Mirković 1971, 51, Bóna 1976, 17, Pohl 1980, 299, Wozniak 1981, 377-379, Wolfram 1990, 322-323, 334, Tomičić 2000, 275, Andrić 2002, 150. Neki istraživači pretpostavljaju i sudioništvo Herula naseljenih oko Singiduna u gepidskom napadu (Stein, Mirković, Wozniak). Također, sukob se i različito datira: 527. godinom (Wozniak), 528. godinom (Stein, Mirković, Bóna, Tomičić, Andrić) odnosno 530. godinom (Diculescu, Schmidt, Pohl, Wolfram). Čini se da datacija 530. godinom ovisi o Jordanovu navodu, *Romana* 363: *Illyricumque saepe ab Herulis, Gipedisque et Bulgaris devastantibus per suos iudices frequenter obstitt viliriterque cecidit*, "Herulima, Gepidima i Bugarima koji su često pustošili Ilirik suprotstavio se (Justinijan) mnogo puta preko svojih upravitelja (= vojskovođa) i junački ih sasjekao", koji je Mommsen u svome izdanju povezo s navodom iz *Kronike* komesa Marcelina pod godinom 530. o uspješnome ratovanju tadašnjega iliričkog vojskovođe Mundona protiv Slavena (*Getae*) i Bugara (*Bulgares*). Važno je naglasiti da se Marcelinova vijest proteže na dvije godine (529. i 530). Prokopije (1.3.15) pak taj ratni sukob spominje u vezi s dolaskom Justinijanova poslanika Aleksandra Atalarikovoj majci i regentici Amalavsvinti. Budući da poslanstvo pripada 534. godini (usp. Stein 1949, 337, bilj. 1, PLRE III, 42, s. v. *Alexander* 1), ne može poslužiti u preciznijoj dataciji rata. Jordanov navod je također kronološki prilično neodređen i nije ga moguće u svim segmentima dovesti u vezu s Marcelinovom viješću koja, kako smo već rekli, opisuje događaje tijekom dvije godine. Rat se morao svakako odigrati oslije Teoderikove smrti (526), ali i prije Mundonova pohoda protiv Slavena (529) jer carska vlada jamačno ne bi dopustila gepidsku intervenciju ako je sama spremala ratne pothvate. Kako se čini da je Mundon prešao u istočnu rimsku službu upravo nakon gepidskog neuspjeha u sukobu s Ostrogotima, a u njoj ga nalazimo spomenute 529. godine (usp. Stein 1949, 308), možda je moguće prihvatiti 528. godinu kao rješenje. Kako god bilo, 530. godina je najmanje prihvatljiva.

¹⁶⁹ Prokopije, *Bellum Gothicum*, 3.33.8. Šašel 1979, 137 vjeruje da su Istočni Rimljani 535. godine odmah pripojili i Sirmijsku Panoniju i Saviju, što ne stoji (usp. Šišić 1925, 172).

¹⁷⁰ Prokopije, *Bellum Gothicum*, 1.16.8-9. Usp. PLRE III, 136, s. v. *Asinarius*, Amory 2003, 363, Lotter 2003, 126.

gotska vlast u južnoj Panoniji.¹⁷¹ Bio je ovo i konačan kraj gotske prisutnosti u savsko-dravsko-dunavskom međurječju.

Zaključak

Povijest gotske nazočnosti u južnopanonskim pokrajinama može se podijeliti u tri odjelita razdoblja: 1. 379/380-408. godine; 2. 454/455-473. godine; 3. 488/493-537. godine. Prvo razdoblje obilježili su početni napadi, naseljavanje i nemiri među pripadnicima tronarodne ostrogotsko-alansko-hunske skupine kao i prolasci pobunjenih vizigotskih federata pod Alarikovim vodstvom. Osim na samome početku razdoblja odnosno prije sklapanja federatskog ugovora (380), južnopanonske oblasti nisu bile izložene neposrednoj opasnosti od samih federata koji zapravo u njima nisu niti bili naseljeni (osim možda u prekodravskom odsječku Druge Panonije), ali je njihova nepouzdanost kao obrambenoga štita na dunavskoj granici svakako unosila znatnu nesigurnost u život gradova i sela. Niti Alarikovi Goti, koliko je poznato, nisu pustošili ove krajeve, premda je i sama pojava organizirane barbarske vojske morala ulijevati strah mjesnome stanovništvu. Ataulfovom priključenjem Alariku napustili su Panoniju i posljednji ostaci gotske sastavnice nekoć jedinstvene tronarodne skupine.

Drugo razdoblje započelo je dolaskom Valamirovih Ostrogota koji su kao naseobinski prostor odabrali znatan dio južne Panonije, dobivši za to naknadno i dozvolu istočnoga cara Marcijana (455). Ostrogoti su se naselili u tri odvojene skupine, od kojih je ona pod izravnim Valamirovim vodstvom zaposjela većinu Druge Panonije i istočni rub Panonije Savije. Cijelo ovo razdoblje obilježili su neprestani ratovi što su ih Ostrogoti vodili bilo braneći se bilo napadajući. Međurječje je i nekoliko puta bilo pozornicom ratnih razračuna (s Hunima 455. i 466. godine, možda sa Skirima 468. godine), a njegovim zapadnim dijelom su na pljačkaškom pohodu prošli i Svevi pod kraljem Hunimundom (467). Ostrogotima je Sirmij služio i kao stožerna točka za prodor u Iliričku prefekturu (459, 473) odnosno za obračun sa Sarmatima (471). Stalna prijetnja od napada izvana i česti ostrogotski pohodi činili su nemogućim život domaćega stanovništva koje je prisiljeno na nova iseljavanja. Nakon što su iscrpili neposredne resurse oblasti koje su im stajale na raspolaganju, Ostrogoti su napustili Panoniju (473). Čini se da u razdoblje nakon njihova dolaska treba smjestiti predmnijevanu doseobu dijela Sveva u Saviju gdje su se morali naseliti u većemu broju da bi se ta pokrajina početkom 6. stoljeća mogla u nazivu poistovjetiti s njima (Savija - Suavija = Svevija).

¹⁷¹ O ovim događajima usp. Diculescu 1923, 124-125, Šišić 1925, 172-173, Schmidt 1934, 534-535, Mirković 1971, 51, Pohl 1980, 299, Wozniak 1981, 381-382, Wolfram 1990, 323, Schwarcz 2000, 70, Lotter 2003, 29, 126. Važno je naglasiti da Mundon nije vodio operacije protiv Sirmija (tako Lotter 2003, 29; no usp. Wozniak 1981, 381).

Treće razdoblje stoji u znaku Teoderikovih nastojanja da se južnapanonske pokrajine privedu uređenom stanju odnosno da se obnovi pokrajinska administracija koja je zapravo prestala djelovati otkako su Huni zavladali Panonijom (433. odnosno 441). Sređivanje prilika imalo je i vojnostrateški i politički cilj. U ovome vremenu zbilja se i važna promjena kada je Panonija Savija zajedno s Dalmacijom postala jedinstvena upravna cjelina, što se u crkvenoj upravi održalo sve do prve polovice 10. stoljeća. Nekadašnja Druga Panonija odnosno sada Sirmijska Panonija ustrojena je kao zasebna jedinica, s time da je krajnji jugoistočni rub s gradom Basijanom sporazumno pripao Istočnome Carstvu (510). Iz ovoga razdoblja potječu i najbrojniji arheološki nalazi koji svjedoče o gotskoj prisutnosti u savsko-dravsko-dunavskom međurječju. Nakon Teoderikove smrti (526) izvanjska snaga ostrogotske države postupno je slabjela. Iako su Ostrogoti 528. godine uspješno odbili gepidsku navalu na Sirmij, bio je to jasan predznak promijenjene političke situacije. Naposljetku 535. godine Istočno Carstvo je pokrenulo opsežan ratni pohod protiv Ostrogota koji je za cilj imao potpuno uništenje njihove vlasti. Već na samome početku rata istočne rimske postrojbe preotele su Sirmij, a Savija je za Ostrogote konačno izgubljena 537. godine.

Bibliografija

Kratice

- AAntH: *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest, od 1951.
- AArchH: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest, od 1951.
- ArchJug: *Archaeologia Jugoslavica*, Beograd, od 1960.
- AV: *Arheološki vestnik*, Ljubljana, od 1950.
- ByzNgJb: *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher*, Athen, od 1920.
- CSEL: *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*, Wien, od 1868.
- CSHB: *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*, Bonn 1828-1897.
- FHG: *Fragmenta historicorum Graecorum*, Pariz 1841-1870.
- GCS: *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte*, Leipzig - Berlin, od 1897.
- HZ: *Historijski zbornik*, Zagreb, od 1948.
- JÖAI: *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts*, Wien, od 1898.
- MGH AA: *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*, Berlin 1877-1894.
- MIÖG: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Wien, od 1880.
- MiscBulg: *Miscellanea Bulgarica*, Wien, od 1986.
- NV: *Numizmatičke vijesti*, Zagreb, od 1939.
- Radovi ZHP: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, Zagreb, od 1971.
- RE: *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, hrsgg. A. F. Pauly - G. Wissowa - W. Kroll - K. Witte - K. Mittelhaus - K. Ziegler - H. Gärtner, Stuttgart, od 1894.; München, od 1973.
- SSlav: *Scrinia Slavonica*, Slavonski Brod, od 2001.
- MGH SSRG: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum*, Hannover, od 1871.
- UngJb: *Ungarische Jahrbücher*, Berlin - Leipzig, od 1922.
- ZČ: *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, od 1947.
- Zbornik FF: *Zbornik Filozofskog fakulteta*, Beograd, od 1948.

Izvori

- Ambrozije, *De fide*: Ambrosius, *De fide*, ed. O. Faller, [CSEL 78], Wien 1962.
- Ambrozije, *Epistolae*: Ambrosius, *Epistolae libri I-IV*, ed. O. Faller, [CSEL 82/3], Wien 1968.

- Amijan Marcelin: Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum libri qui supersunt* II, ed. W. Seyfarth, Leipzig 1978.
- Anonim Ravenjanin, *Kozmografija: Ravennatus Anonymus, Cosmographia*, u: *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographica*, ed. M. Pinder - G. Parthey, Berlin 1860, 1-445
- Auzonije, *Precatio consulis: Decimus Magnus Ausonius, Precatio consulis designatis pridie Kalendas Ianuarias fascibus sumptis*, u: *D. Magni Ausonii Opuscula*, rec. K. Schenkl, [MGH AA 5/2], Berlin 1883, 17-19
- Chron. Caesaroaug.:* *Chronicorum Caesaraugustanorum reliquiae a. 455-568*, ed. Th. Mommsen, [MGH AA 11, *Chronica minora* 2], Berlin 1894, 221-224
- Dodatak vatikanih izvadaka Kronici Prospera Tirona: Auctarium Epitomae Vaticanae ad Prosper Tiro, Epitoma Chronicon*, ed. Th. Mommsen, [MGH AA 9, *Chronica minora* 1], Berlin 1892, 491-493
- Enodije: Ennodius, *Panegyricus dictus clementissimo regi Theoderico*, u: *Magni Felicis Ennodi Opera*, ed. F. Vogel, [MGH AA 7], Berlin 1885, 203-214
- Epitome de Caesaribus:* Pseudo-Aurelius Victor, *Epitome de Cesaribus*, ed. F. Pichlmayr - R. Gruendel, Leipzig 1961, 131-176
- Eugipije, *Vita s. Severini: Eugippius, Vita sancti Severini*, ed. Th. Mommsen, [MGH SSRG 26], Hannover 1898.
- Ivan Antiohijac: Joannes Antiochenus, *Fragmenta*, ed. C. Müller, [FHG IV], Pariz 1968.
- Jeronim, *De viris illustribus: Hieronymus, De viris inlustribus liber. Accedit Gennadii Catalogus virorum inlustrium*, rec. G. Herdingius, Leipzig 1879.
- Jordan, *Romana: Iordanes, Romana*, u: *Iordanis Romana et Getica*, rec. Th. Mommsen, [MGH AA 5/1], Berlin 1882, 1-52
- Jordan, *Getica: Iordanes, Getica*, u: *Iordanis Romana et Getica*, rec. Th. Mommsen, [MGH AA 5/1], Berlin 1882, 53-138
- Kasije Dion: Cassius Dio Cocceianus, *Historiae Romanae quae supersunt* I-V, ed. U. P. Boissevain, Berlin 1895-1931.
- Kasiodor, *Kronika: Cassiodorus Senator, Chronica*, ed. Th. Mommsen [MGH AA 11, *Chronica minora* 2], Berlin 1894, 109-161
- Kasiodor, *Variae: Cassiodorus Senator, Variae*, rec. Th. Mommsen, [MGH AA 12], Berlin 1894, 1-385
- Malho: Malchus, *Fragmenta*, u: *The Fragmentary classicising historians of the later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus* II, ed. R. C. Blockley, [ARCA. Classical and Medieval Texts, papers and Monographs 6], Liverpool 1983, 401-462
- Marcelin: Marcellinus comes, *Chronicon*, ed. Th. Mommsen, [MGH AA 11, *Chronica minora* II], Berlin 1894, 60-104
- Pakat, *Panegyricus dictus Theodosio: Panegyricus Latini Pacati Drepani dictus Theodosio*, u: *In Praise of later Roman emperors: the Panegyrici Latini*, Introduction, Translation, and Historical Commentary with the Latin Text of

- R. A. B. Mynors by C. E. V. Nixon and B. Saylor Rodgers, Berkley - Los Angeles - Oxford 1994, 647-674
- Paulo Orozije: Paulus Orosius, *Historiarum adversum paganos libri VII*, rec. C. Zangenmeister, Leipzig 1889.
- Pismo uzurpatora Magna Maksima augustu Valentinijanu Mlađemu: *Epistola Maximi Tyranni ad Valentinianum Augustum Iunioem*, u: *Collectio Avellana. Epistulae imperatorum, pontificum, aliorum A. D. 367-553 I*, ed. O. Günther, [CSEL 35], Wien 1895, 89ss.
- Prisk: Priscus rhetor Panites, *Fragmenta*, u: *The Fragmentary classicising historians of the later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus II*, ed. R. C. Blockley, [ARCA. Classical and Medieval Texts, papers and Monographs 6], Liverpool 1983, 221-400
- Prokopije, *Bellum Gothicum*: Procopius Caesariensis, *Bellum Gothicum*, u: Procopius Caesariensis, *Opera omnia II (De bellis libri V-VIII: Bellum Gothicum)*, ed. J. Haury, Leipzig 1963.
- Sidonije Apolinar, *Panegyricus dictus Maioriano Augusto*: G. Sollius Apollinaris Sidonius, *Panegyricus dictus domino Imperatori Caesari Iulio Valerio Maioriano Augusto*, u: *Gai Sollii Apollinaris Sidonii Epistulae et carmina*, rec. et emend. C. Lütjohann, [MGH AA 8], Berlin 1887, 173-264
- Sidonije Apolinar, *Panegyricus dictus Avito Augusto*: G. Sollius Apollinaris Sidonius, *Panegyricus dictus Avito Augusto*, u: *Gai Sollii Apollinaris Sidonii Epistulae et carmina*, rec. et emend. C. Lütjohann, [MGH AA 8], Berlin 1887, 173-264
- Sozomen: Sozomenos, *Historia ecclesiastica*, ed. J. Bidez - G. C. Hansen, [GCS 50], Berlin 1960,
- Temistije: Themistius, *Orationes quae supersunt I*, ed. H. Schenkl - G. Downey, Leipzig 1965.
- Teofan: Theophanes, *Chronographia*, rec. J. Classen, [CSHB 9], Bonn 1832.
- Zosim: Zosimos, *Historia nova*, ed. L. Mendelssohn, Leipzig 1887.

Literatura

- ALFÖLDI 1926: A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien II*, Berlin - Leipzig 1926.
- ALTHEIM 1951: F. Altheim, *Attila und die Hunnen*, Baden-Baden 1951.
- ALTHEIM 1962: F. Altheim, *Geschichte der Hunnen IV*, Berlin 1962.
- AMORY 2003: P. Amory, *People and identity in Ostrogothic Italy, 489-554*, Cambridge 2003.
- ANDRIĆ 2002: S. Andrić, Južna Panonija u doba velike seobe narodâ, *SSlav 2* (2002), 117-167

- BARIŠIĆ 1955: F. Barišić, Kritički aparat uz Prokopija, u: *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I*, prir. F. Barišić - M. Rajković - B. Krekić - L. Tomić, Beograd 1955. 17-72
- BARKÓCZI 1980: L. Barkóczi, History of Pannonia, u: Lengyel - Radan 1980, 85-124
- BIERBRAUER - HESSEN - ARSLAN 1994: V. Bierbrauer - O. von Hessen - E. A. Arslan (ur.), *I Goti*, [katalog izložbe], Milano 1994.
- BLOCKLEY 1983: R. C. Blockley, Bilješke uz *Priscus rhetor Panites, Fragmenta*, u: *The Fragmentary classicising historians of the later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus II*, ed. R. C. Blockley, [ARCA. Classical and Medieval Texts, papers and Monographs 6], Liverpool 1983, 379-400
- BÓNA 1971: I. Bóna, Ein Vierteljahrhundert Völkerwanderungszeitforschung in Ungarn (1945-1969), *AArchH* 23 (1971), 265-336
- BÓNA 1976: I. Bóna, *Der Anbruch des Mittelalters. Gepiden und Langobarden im Karpatenbecken*, Budapest 1976.
- BÓNA 1982: I. Bóna, Die Hunnen in Norikum und Pannonien. Ihre Geschichte im Rahmen der Völkerwanderung, u: Straub 1982, 179-200
- BÓNA 1987: I. Bóna, Ungarns Völker im 5. und 6. Jahrhundert, u: Menghin - Springer - Wamers 1987, 116-129
- BÓNA 1991: I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart 1991.
- BORN 1961: K. E. Born (ur.), *Historische Forschungen und Probleme*, [Festschrift Peter Rassow], Wiesbaden 1961.
- BRANDT 1980: M. Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb 1980.
- BRATOŽ 1986: R. Bratož, Razvoj organizacije zgodnjekršćanske cerkve na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. stoletja, *ZČ* 40 (1986), 363-395
- BRATOŽ 1987: R. Bratož, Die Entwicklung der Kirchenorganisation in den Westbalkanprovinzen (4. bis 6. Jahrhundert), *MiscBulg* 5 (1987), 149-193
- BRATOŽ 1990: R. Bratož, Die Geschichte des frühen Christentums im Gebiet zwischen Sirmium und Aquileia im Licht der neueren Forschungen, *Klio* 72 (1990) 508-550
- BRATOŽ 1996: R. Bratož (ur.), *Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit - Zahodni Ilirik in severovzhodna Italija v poznorimski dobi*, [Situla 34], Ljubljana 1996.
- BRATOŽ 2000: R. Bratož (ur.), *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese I*, [Situla 39], Ljubljana 2000
- BRATOŽ 2002: R. Bratož, Die Beziehungen zwischen den ethnischen und konfessionellen Gruppen (Katolike, Arianer, Heiden) im Ostalpen- und Mitteldonauraum im Lichte der schriftlichen Quellen, u: Tejral 2002, 73-98
- BURNS 1984: Th. Burns, *A History of the Ostrogoths*, Bloomington 1984.

- BURY 1958: J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire (from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian A.D. 395 to A.D. 565)* I, New York 1958.
- CAMERON 1970: A. Cameron, *Claudian. Poetry and Propaganda at the Court of Honorius*, Oxford 1970.
- CARILE 1995: A. Carile (ur.), *Teoderico e i Goti tra Oriente e Occidente*, [Diario dei lavori. Congresso Internazionale, Ravenna, 28 settembre - 2 ottobre 1992], Ravenna 1995.
- CASTRITIUS 1994: H. Castritius, Barbari - antiqui barbari. K poselitveni zgodovini jugovzhodnega Norika in južne Panonije v pozni antiki (od konca 4. do srede 6. stoletja), *ZČ* 48 (1994), 137-147
- CSALLÁNY 1961: D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454-568 u. Z.)*, [Archeologia Hungarica. Series Nova 38], Budapest 1961.
- DEMANDT 1989: A. Demandt, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565 n. Chr.*, München 1989.
- DEMO 1981: Ž. Demo, Novac germanskih vladara druge polovice 5. do u drugu polovicu 6. stoljeća u numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu, *AV* 32 (1981), 454-481
- DEMO 1994: Ž. Demo, *Ostrogothic Coinage from Collections in Croatia, Slovenia and Bosnia and Herzegovina*, [Situla 32], Ljubljana 1994.
- DICULESCU 1923: C. C. Diculescu, *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes* I, Leipzig 1923.
- DIMITRIJEVIĆ - KOVAČEVIĆ - VINSKI 1978: D. Dimitrijević - J. Kovačević - Z. Vinski (ur.), *Problemi seobe naroda u Karpatskoj kotlini - Probleme der Völkerwanderung im Karpatenbecken 4.-8. Jh.*, [Saopštenja sa naučnog skupa 13.-16. decembra 1976, Novi Sad], Novi Sad 1978.
- DUŠANIĆ 1967: S. Dušanić, Bassianae and Its Territory, *ArchIug* 8 (1967), 68-81
- EGGER 1915: R. Egger, Die Zerstörung Pettaus durch die Goten, *JÖAI* 18 (1915), Beiblatt, 252-266 (= Egger 1962a, 36-44)
- EGGER 1962a: R. Egger, *Römische Antike und frühes Christentum. Ausgewählte Schriften von Rudolf Egger zur Vollendung seines 80. Lebensjahres*, ur. A. Betz - G. Moro, Band I, Klagenfurt 1962.
- EGGER 1962b: R. Egger, Civitas Noricum, u: Egger 1962a, 116-122
- ENßLIN 1928: W. Enßlin, Die Ostgoten in Pannonien, *ByzNgJb* 6 (1927/1928), 146-159
- ENßLIN 1947: W. Enßlin, *Theoderich der Grosse*, München 1947.
- FERLUGA 1957: J. Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji*, Beograd 1957.
- FITZ 1994: J. Fitz, *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit* III, Budapest 1994.
- GIUSTECCHI CONTI 1994: P. M. Giustechi Conti, Gli Ostrogoti dalle sponde del Dnestr all'Italia, u: Bierbrauer - Hessen - Arslan 1994, 138-153

- GEUENICH - KELLER 1989: D. Geuenich - H. Keller, Alamannen, Alamannien, allamanisch im frühen Mittelalter. Möglichkeiten und Schwierigkeiten des Historikers beim Versuch der Eingrenzung, u: Wolfram - Schwarcz 1989, 135-157
- GOLDSTEIN 1995: I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995.
- GOLDSTEIN 2003: I. Goldstein, *Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant*, Zagreb 2003.
- GRAČANIN 2004: H. Gračanin, *Antička kronika kao povijesni izvor: primjer Kronike komesas Marcelina*, [magistarski rad], Zagreb 2004.
- GRAČANIN 2005a: H. Gračanin, Huni i južna Panonija, *SSlav* 5 (2005), 9-47
- GRAČANIN 2005b: H. Gračanin, Recenzija Lotter 2003, *Radovi ZHP* 37 (2005), 458-463
- GRAČANIN 2006: H. Gračanin, Povijesni komentar, u: Gračanin - Kuntić-Makvić 2006, 187-274
- GRAČANIN - KUNTIĆ-MAKVIĆ 2006: *Prejasni muž komes Marcelin, Kronika*, uvodna studija i povijesni komentar Hrvoje Gračanin, priredila i prevela Bruna Kuntić-Makvić, [Biblioteka Latina & Graeca, knj. XXXVI], Zagreb 2006.
- GRAF 1936: A. Graf, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien, [Disertationes Pannonicae I/5], Budapest 1936.
- GRASSL 1996: H. Grassl, Der Südostalpenraum in der Militärgeographie des 4./5. Jahrhunderts, u: Bratož 1996, 177-184
- HARHOIU 1980: R. Harhoiu, Das norddonauländische Gebiet im 5. Jahrhundert und seine Beziehungen zum spätrömischen Kaiserreich, u: Wolfram - Daim 1980, 101-115
- HAUPTFELD 1989: G. Hauptfeld, Die Gentes im Vorfeld von Ostgoten und Franken im sechsten Jahrhundert, u: Wolfram - Schwarcz 1989, 121-134
- HEATHER 1994: P. J. Heather, *Goths and Romans 332-489*, Oxford 1994.
- HEATHER 1997: P. J. Heather, *The Goths*, [The Peoples of Europe], Oxford - Malden 1997.
- HORED T 1980: K. Horedt, Wandervölker und Romanen im 5. bis 6. Jahrhundert in Siebenbürgen, u: Wolfram - Daim 1980, 117-121
- JONES 1986: A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602. A Social, Economic, and Administrative Survey* I-II, Baltimore 1986.
- KATIČIĆ 1998: R. Katičić, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb 1998.
- KEUNE 1921: J. B. Keune, RE II A2, Stuttgart 1923, 357, s. v. *Scarniunga*
- KISS 1979: A. Kiss, Ein Versuch, die Funde und das Siedlungsgebiet derr Ostgoten in Pannonien zwischen 456-471 zu bestimmen, *AArchH* 31 (1979), 329-339
- KISS 1983: A. Kiss, Die Skiren im Karpatenbecken. Ihre Wohnsitze und ihre materielle Hinterlassenschaft, *AArchH* 35 (1983), 95-131
- KISS 1994: A. Kiss, Archeologia degli Ostrogoti in Pannonia (456-473), u: Bierbrauer - Hessen - Arslan 1994, 164-169

- KUNTIĆ MAKVIĆ 1997: B. Kuntić-Makvić, Grčka i rimska starina, u: Supićić 1997, 73-91
- LENGYEL - RADAN 1980: A. Lengyel - G. T. B. Radan (ur.), *The Archeology of Roman Pannonia*, Lexington - Budapest 1980.
- LIEBESCHUETZ 1998: J. H. W. G. Liebeschuetz, *Barbarians and Bishops. Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Oxford² 1998.
- LIPPOLD 1987: A. Lippold, Vzhodni Goti in rimski cesarji, ZČ 41 (1987), 205-215
- LOTTER 1968: F. Lotter, Zur Rolle der Donausueben in der Völkerwanderungszeit, *MIÖG* 76 (1968), 275-298
- LOTTER 1976: F. Lotter, *Severinus von Norikum. Legende und historische Wirklichkeit: Untersuchungen zur Phase des Übergangs von spätantiken zu mittelalterliche Denk- und Lebensformen*, [Monographien zur Geschichte des Mittelalters 12], Stuttgart 1976.
- LOTTER 1989: F. Lotter, Die germanischen Stammesverbände im Umkreis der Ostalpen-Mitteldonau-Raumes nach der literarischen Überlieferung zum Zeitalter Severins, u: Wolfram - Schwarz 1989, 29-59
- LOTTER 2003: F. Lotter, *Völkerverschiebungen im Ostalpen-Mitteldonau-Raum zwischen Antike und Mittelalter (375-600)*, Berlin-New York 2003.
- LÖWE 1961: H. Löwe, *Theoderichs Gepidensieg im Winter 488/489. Eine historisch-geographische Studie*, u: Born 1961, 1-16
- MAENCHEN-HELFFEN 1973: O. J. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns. Studies in Their History and Culture*, Berkley - Los Angeles - London 1973.
- MAENCHEN-HELFFEN 1978: O. J. Maenchen-Helfen, *Die Welt der Hunnen. Eine Analyse ihrer historischen Dimension*, Wien - Köln - Graz 1978.
- MANSO 1824: J. C. F. Manso, *Geschichte des ost-gotischen Reiches in Italien*, Breslau 1824.
- MARGETIĆ 1990: L. Margetić, *Rijeka, Vinodol, Istra*, Rijeka 1990.
- MARTIN 1888: K. Martin, *Theoderich der Große bis zur Eroberung Italiens*, Diss. Freiburg i. B. 1888.
- MATTHEWS 1990: J. Matthews, *Western Aristocracies and Imperial Court A.D. 364-425*, Oxford 1990.
- MEIXNER 1968: I. Meixner, Three Unknown Coins of King Theoderic, *NV* 15 (1968), 53-55
- MENDELSSOHN 1887: L. Mendelssohn, Kritički aparat, u: Zosimos, *Historia nova*, ed. L. Mendelssohn, Leipzig 1887.
- MENGHIN - SPRINGER - WAMERS 1987: W. Menghin - T. Springer - E. Wamers (ur.), *Germanen, Hunnen und Awaren: Schätze der Völkerwanderungszeit. Die Archäologie des 5. und 6. Jahrhunderts an der mittleren Donau und der östlich-merowingische Reihengräberkreis*, [katalog izložbe], Nürnberg 1987.
- MIRKOVIĆ 1968: M. Mirković, Ostrogoti u Panoniji posle 455 godine, *Zbornik FF* 10/1 - *Spomenica Vase Čubrilovića* (1968), 119-128
- MIRKOVIĆ 1971: M. Mirković, *Sirmium - its history from the I century A. D. to 582 A. D.*, [Sirmium I], Beograd 1971.

- MOORHEAD 1997: J. Moorhead, *Theoderic in Italy*, Oxford 1997.
- MÓCSY 1962: A. Mócsy, *RE S IX*, Stuttgart 1962, 515-776, s. v. *Pannonia*
- MÓCSY 1974: A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London - Boston 1974.
- MOMMSEN 1882: Th. Mommsen, *Prooemium et Index locorum*, u: *Iordanis Romana et Getica*, rec. Th. Mommsen, [MGH AA 5/1], Berlin 1882, V-LXXIII, 156-166
- MÜLLER 2002: R. Müller, Die ersten Germanen: Die Goten des Alatheus und Saphrax, u: Müller - Straub 2002, 7-8,
- MÜLLER - STRAUB 2002: R. Müller - P. Straub, *Germanen am Plattensee*, [Ausstellung des Balatoni Museums Keszthely im Museum für Frühgeschichte des Landes Niederösterreich, Schloss Traismauer], Traismauer 2002.
- NAGY 1971: T. Nagy, The Last century of Pannonia in the Judgement of a New Monograph, *AAntH* 19 (1971), 299-345
- NORWICH 1999: J. J. Norwich, *A short history of Byzantium*, New York 1999.
- PALLMANN 1864: R. Pallmann, *Geschichte der Völkerwanderung* II, Gotha 1864.
- PAPENFUSS - STROCKA 1982: D. Papenfuss - V. M. Strocka (ur.), *Palast und Hüte. Beiträge zum Bauen und Wohnen im Altertum von Archäologen, Vor- und Frühgeschichtlern*, [Tagungsbeiträge eines Symposiums der Alexander von Humboldt-Stiftung Bonn-Bad Godesberg veranstaltet vom. 25-30. November 1979 in Berlin], Mainz am Rhein 1982
- PINTEROVIĆ 1978: D. Pinterović, *Mursa i njeno područje u antičko doba*, Osijek 1978.
- PLRE II: J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire II A.D. 395-527*, Cambridge 1980.
- PLRE III: J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire III A.D. 527-641*, Cambridge 1992.
- POHL 1980: W. Pohl, Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches, u: Wolfram - Daim 1980, 239-305
- POPOVIĆ 1982: V. Popović, Desintegration und Ruralisation der Stadt im Ost-Illyricum vom 5. bis 7. Jahrhundert n. Chr, in: Papenfuss - Strocka 1982, 545-566
- POSAVEC 1997: V. Posavec, Pogled na prošlost rimske Dalmacije u prvoj polovici V. stoljeća, *HZ* 50 (1997) 9-20
- PRITSAK 1995: O. Pritsak, The Goths and the Huns, u: Carile 1995, 25-37
- SALAMON - SÓS 1980: Á. Salamon - Á. Cs. Sós, Pannonia - Fifth to Ninth Centuries, u: Lengyel - Radan 1980, 397-425
- SCHAFFARIK 1828: P. J. Schaffarik, *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*, Ofen 1828.
- SCHMIDT 1910: L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme I: Die Geschichte der Ostgermanen*, Berlin 1910.
- SCHMIDT 1927: L. Schmidt, Die Ostgoten in Pannonien, *UngJb* 6 (1927), 459-460

- SCHMIDT 1934: L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung: Die Ostgermanen*, München² 1934.
- SCHMIDT 1938: L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung: Die Westgermanen*, München² 1938.
- SCHÖNFELD 1918: M. Schönfeld, RE S III, Stuttgart 1918, 797-845, s.v. *Gothi*
- SCHWARCZ 1992: A. Schwarcz, Die Goten in Pannonien und auf dem Balkan nach dem Ende des Hunnenreiches bis zum Italienzug Theoderichs des Großen, *MIÖG* 100 (1992), 50-83
- SCHWARCZ 2000: A. Schwarcz, Der Nordadria- und Wesbalkanraum im 6. Jahrhundert zwischen Goten und Byzantinern, u: Bratož 2000, 59-71
- SEECK 1913: O. Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt* V, Berlin 1913.
- SEECK 1920: O. Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt* VI, Stuttgart 1920.
- SOPRONI 1985: S. Soproni, *Die letzten Jahrzehnte des pannonischen Limes* [Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 38], München 1985
- STEIN 1949: E. Stein, *Histoire du Bas-Empire* II, Paris - Bruxelles - Amsterdam 1949.
- STEIN 1959: E. Stein, *Histoire du Bas-Empire* I, Paris - Bruxelles - Amsterdam 1959.
- STRAUB 1982: D. Straub (ur.), *Severin zwischen Römerzeit und Völkerwanderung*, [Katalog Ausstellung Enns], Linz 1982.
- STRAUB 2002: P. Straub, Die Hinterlassenschaft der Ostgoten in Fenékpuszta, u: Müller - Straub 2002, 9-12
- SUPIČIĆ 1997: I. Supićić (ur.), *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost I. Srednji vijek (VII - XII. stoljeće) - Rano doba hrvatske kulture*, Zagreb 1997.
- ŠAŠEL 1979: J. Šašel, *Antiqui barbari*. Zur Besiedlungsgeschichte Ostnoricums und Pannonien im 5. und 6. Jahrhundert nach den Schriftquellen, u: Werner - Ewig 1979, 125-139 (= J. Šašel, *Opera selecta*, Ljubljana 1992, 746-760)
- ŠAŠEL KOS 1986: M. Šašel Kos, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana 1986.
- ŠIŠIĆ 1914: F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I. čest 1. (do god. 1107.)*, Zagreb 1914.
- ŠIŠIĆ 1925: F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925.
- TEJRAL 2002: J. Tejral (ur.), *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*, [Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19], Brno 2002.
- THOMPSON 1948: E. A. Thompson, *A History of the Attila and the Huns*, Oxford 1948.
- THOMPSON - HEATHER 1996: E. A. Thompson - P. J. Heather, *The Huns*, Oxford - Cambridge 1996.
- TOMASCHEK 1896: W. Tomaschek, RE II, Stuttgart 1896, 302, s. v. *Aqua nigra*

- TOMIČIĆ 2000: Ž. Tomičić, Der Untergang der Antike und deren Nachlebensformen in Südpannonien (Nordkroatien), u: Bratož 2000, 255-298
- UGLEŠIĆ 1996: A. Uglešić, *Nazočnost Istočnih Gota u jugoistočnoj Europi u svjetlu arheološke i povijesne izvorne građe*, [doktorska disertacija], Zadar 1996.
- VÁRADY 1969: L. Várady, *Das letzte Jahrhundert Pannoniens (376-476)*, Budapest 1969.
- VEDRIŠ 2002: T. Vedriš, Nastanak kulta sv. Anastazije i njegov odraz u Zadru (9. - 14. st.), *HZ* 55 (2002), 1-30
- VINSKI 1978: Z. Vinski, Archäologische Spuren gotischer Anwesenheit im heutigen Bereich Jugoslawiens, Dimitrijević - Kovačević - Vinski 1978, 33-47
- WERNER - EWIG 1979: J. Werner - E. Ewig (ur.), *Von der Spätantike zum frühen Mittelalter. Aktuelle Probleme in historischer und archäologischer Sicht*, [Vorträge und Forschungen 25], Sigmaringen 1979.
- WILKES 1969: J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.
- WIRTH 1999: G. Wirth, *Attila. Das Hunnenreich und Europa*, Stuttgart 1999.
- WOLFRAM 1990: H. Wolfram, *Die Goten: von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie*, München³ 1990.
- WOLFRAM 1994: H. Wolfram, L'irruzione degli Unni e la nuova migrazione visigota, u: Bierbrauer - Hessen - Arslan 1994, 282-291.
- WOLFRAM - DAIM 1980: H. Wolfram - F. Daim (ur.), *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert. Berichte des Symposions der Kommission für Frühmittelalterforschung 24. bis 27. Oktober 1978, Stift Zwettl, Niederrösterreich*, [Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung 4], Wien 1980.
- WOLFRAM - SCHWARCZ 1989: H. Wolfram - A. Schwarcz, *Die Bayern und ihre Nachbarn. Berichte des Symposions der Kommission für Frühmittelalterforschung 25. bis 28. Oktober 1982, Stift Zwettl, Niederrösterreich I*, [Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung 8], Wien 1989.
- WOZNIAK 1981: F. E. Wozniak, East Rome, Ravenna and Western Illyricum, *Historia* 30 (1981) 351-382

Summary

GOTHES AND SOUTH PANNONIA

Gothic presence in Southpannonian provinces can be observed in three different periods of history: 1. 379/380-408; 2. 454/455-473; 3. 488/493-537. The first period was marked by initial raids, settlements and the state of unrest among members of the group comprised of three peoples: the Ostrogoths, the Alans and the Huns. The rebel Visigoth Federates also made their presence felt under Alaric's leadership. Except in the earliest stages of the period, i.e. before the conclusion of the federate accord (380), Southpannonian provinces were not exposed to immediate danger of the federates themselves, who in fact had not been settled there in the first place (except perhaps in the part of Second Pannonia across the Drava river). However, their unreliability as the defensive line at the Danube border did instill a sense of insecurity in the life of the towns and villages. Neither did Alaric's Goths, as far as we can tell, raid these areas, although the very appearance of an organized barbaric army must have been cause enough for fear on the part of the local population. After Ataulf joined with Alaric, they left Pannonia. This meant the disappearance of the last remnants of the Gothic component of the formerly unique tripartite group.

The second period started with the appearance of Valamir's Ostrogoths, who chose to settle over a larger portion of South Pannonia, and subsequently gained the permission from the Eastern Empire, i.e. from Emperor Marcian (455). The Ostrogoths established three separate settlements, one of which was directly governed by Valamir, occupying most of Second Pannonia and the Eastern fringes of Pannonia Savia. This whole period was fraught with incessant offensive or defensive wars waged by the Ostrogoths. On several occasions the area between the rivers Drava and Sava became the stage for different battles (against the Huns in 455 and 466, and perhaps against the Sciri in 468). Its western part was traversed by the Suavi under King Hunimundus en route to plunder (467). Sirmium served the Ostrogoths as the command point during their attempts to penetrate the Illyrian Prefecture (459, 473), i.e. in the battle against the Sarmatians (471). The constant threats of attack from the outside and the frequent Ostrogothic expeditions made the life of the local population impossible, which forced them to emigrate. Having exhausted all the immediately available resources of the region, the Ostrogoths left Pannonia (in 473). It seems that the period after their arrival should also take account of the planned settlement of a portion of the Suavi in Savia. Namely, they must have formed massive settlements in Savia, since at the beginning of the 6th century the province assumed a name reminiscent of the name of this people (Savia - Suavia = Suevia).

The third period was marked by Theoderic's attempts at bringing some order into Southpannonian provinces, i.e. to reinstitute the provincial administration which actually ceased to function ever since the beginning of the Hunnic rule over Pannonia (in 433, i.e. 441). This also had a military strategic and a political goal. At that time an important change occurred with Pannonia Savia and Dalmatia becoming a single administrative unit. Within the church administration this unity lasted all through the first half of the 10th century. What was once Second Pannonia, and then was known as Sirmian Pannonia, was structured as a separate unit, given that its southeastern-

most edge, comprising the town of Bassiana, was agreed to belong to the Eastern Empire (in 510). The most numerous archeological finds date back to this period, bearing witness to Gothic presence between the rivers Sava-Drava-Danube. Following Theoderic's death (526) the power of the Ostrogothic state gradually started to decline. Although the Ostrogoths successfully repelled the Gepide attack on Sirmium in 528, Theoderic's death was a clear sign of changing political circumstances. Finally, in 535 the Eastern Empire waged a massive war against the Ostrogoths with a view to achieving their complete destruction. In the earliest stages of the war East Roman armies took over Sirmium, and somewhat later Savia, which the Ostrogoths had to relinquish for good in 537.

(Prijevod sažetka: Gabrijela Buljan)

Key words: South Pannonia, Ostrogoths, Sirmium, three-people group, Visigoths, 4th-6th centuries